

Lasten arkista osallisuutta etsimässä

Askelmerkkejä rakenteelliseen sosiaalityöhön lasten osallisuuden vahvistamisessa

Katja Mettinen

Erikoissosiaalityöntekijän koulutus

Rakenteellisen sosiaalityön erikoisala

Jyväskylän yliopisto

Syyskuu 2020

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian
Tekijä Katja Mettinen	
Työn nimi Lasten arkista osallisuutta etsimässä Askelmerkkejä rakenteelliseen sosiaalityöhön lasten osallisuuden vahvistamisessa	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn laji Uusimuotoisen erikoistumiskoulutuksen rakenteellisen sosiaalityön erikoisalan lopputyö
Aika Syyskuu 2020	Sivumäärä 49
Tiivistelmä <p>Lopputyö liittyy Keski-Suomen lasten ja perheiden palveluiden muutosohjelmaan sisältyneeseen osatoteutushankkeeseen eli Lasten ja nuorten osallisuuden kehittämiskokonaisuuteen. Hanke koostui neljästä osa-alueesta, joista yhtä eli lasten ja nuorten kanssa toteutettuja yhteiskehittämisen päiviä ja -ryhmiä käsitellään lopputyössä. Hankkeen kokonaisuudesta on ilmestynyt raportti jo aiemmin, jota on hyödynnetty tässä lopputyössä. Yhteiskehittämiskokeiluissa oli mukana yhteensä 61 vammaispalveluiden ja muun erityisen tuen tarpeessa, ehkäisevän työn, lastensuojelun sekä päivähoidon piirissä olevaa lasta ja nuorta. Hankkeen toteutuksesta vastasi Pelastakaa Lapset ry:n Keski-Suomen aluetoimisto ja hanketyöntekijänä toimi lopputyön kirjoittaja.</p> <p>Lopputyön tavoitteena on osallistua lasten ja nuorten osallisuudesta käytävään keskusteluun ja tarjota rakenteellisen sosiaalityön viitekehyksessä näkökulmia ja perusteluja lasten ja nuorten osallisuuden kehittämiseen ja ”toimeenpanoon”. Lähtökohtana on sosiaalipedagoginen ymmärrys osallisuudesta siten, osallisuus toteutuu ihmisen ja yhteisön suhteessa silloin, kun ihminen on osa yhteisöä, toimii osana yhteisöä ja kokee olevansa osa yhteisöä. Lisäksi keskeistä on ajatus arkisesta osallisuudesta, jossa lasten kokemukset osallisuudesta muodostuu arjen merkityksellisissä yhteisöissä ja tilanteissa. Lopputyössä etsitään lasten arkisen osallisuuden vahvistamisen tapoja edustuksellisen osallisuuden rinnalle.</p> <p>Lopputyössä tarkastellaan, mitä lapset ja nuoret kertovat osallisuudesta sekä siitä, miten sitä voisi vahvistaa. Aineistona on lasten ja nuorten eri tavoin tuottama tieto. Sekä hankkeen toteutuksessa että aineiston analyysissä viitekehystenä on myönteinen tunnistaminen. Aineiston analyysissä on hyödynnetty sekä teoriaohjaavaa että aineistolähtöistä sisällönanalyysiä.</p> <p>Lasten ja nuorten ajatuksissa ja kokemuksissa osallisuuteen yhdistyivät huolenpito ja suojele, vastavuoroinen ja omaa ilmaisua sekä mukana oloa tukeva kommunikointi ja kohtaaminen, luottamus, mahdollisuus saada ja antaa tietoa, mahdollisuus tulla nähdyksi kokonaisena sekä olla mukana itselle tärkeissä asioissa. Kaikissa ryhmissä lapset ja nuoret kokivat tärkeiksi asioiksi läheiset, kaverit sekä yhteisen tekemisen ja yhdessäolon heidän kanssaan.</p> <p>Lopputyössä ehdotetaan, että lasten yhdenvertaisen osallisuuden vahvistamisessa tulisi vaikuttaa yhtä aikaa asenteisiin ja arvoihin, instituutioiden ja arjen yhteisöjen käytäntöihin ja sosiaalisiin suhteisiin. Tarvitaan aktiivista ja tietoista asenteellista työtä, erilaisten osallisuuden paikkojen, menetelmien ja tapojen etsimistä sekä erilaisten lasten tiedon hyödyntämisen tapojen opettelua eri hallinnonalat ylittävänä ja yhteisenä rakenteellisena muutostyönä.</p>	
Asiasanat Lapset, nuoret, osallisuus, myönteinen tunnistaminen, rakenteellinen sosiaalityö	

Sisällys

1. Johdanto	4
2. Lasten osallisuus ja rakenteellinen sosiaalityö	6
2.1. Osallisuus rakenteellisessa sosiaalityössä.....	6
2.2. Lasten osallisuuden rakenteet ja paikat	8
2.3. Erillisistä osallisuuden rakenteista arjen osallisuuteen	12
3. Tutkimukselliset kysymykset lopputyölle ja lopputyön toteutus	16
3.1. Tutkimukselliset kysymykset lopputyölle	16
3.2. Myönteisesti tunnistava ja lapsinäkökulmainen yhteistutkiminen	16
3.3. Aineiston keruu eli yhteistutkimisen toteutus tässä hankkeessa.....	18
3.4. Aineiston analyysi	25
3.5. Eettisiä näkökulmia lopputyön toteutuksessa	26
4. Osallisuus lasten ja nuorten kokemana	30
4.1. Lähisuhteet ja ympäristöt.....	30
4.2. Institutionaaliset suhteet ja ympäristöt	35
5. Yhteenveto ja pohdinta: askelmerkkejä myönteisesti tunnistavaan rakenteelliseen sosiaalityöhön	40
5.1. Tulosten koonti ja johtopäätökset.....	40
5.2. Rakenteellisen sosiaalityön ja lasten arjen osallisuus	42
LÄHTEET	45

Kuvio 1.

Myönteisesti tunnistava ja lapsinäkökulmainen yhteiskehittämisen prosessi lasten kanssa sekä yhteiskehittämisen teemat tässä hankkeessa ja niiden lapsinäkökulmainen sekä myönteisesti tunnistava käsittely.....25

Kuvio 2.

Arkinen osallisuus ja lapsille tärkeät ihmiset, paikat, asiat ja tekemiset.....36

Kuvio 3.

Osallisuus institutionaalisissa suhteissa sekä kokonaisuutena nähtyksi tuleminen.....40

Taulukko 1.

Toteutetut kehittämiskokeilut.....20

1. Johdanto

Sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen (rakenteellisen sosiaalityön erikoisala) lopputyöni liittyy Keski-Suomen lasten ja perheiden palveluiden muutosohjelmaan sisältyneeseen osatoteutushankkeeseen eli Lasten ja nuorten osallisuuden kehittämiskokonaisuuteen, minkä toteuttajana toimi Pelastakaa Lapset ry:n Keski-Suomen aluetoimisto ja hanketyöntekijänä minä. Hanke toteutettiin vuonna 2018 ja sen tavoitteina olivat osallisuutta vahvistavien ja lapsenoikeusperustaisten työtapojen kehittäminen lasten ja nuorten kanssa, ammattilaisten osallisuusosaamisen ja lapsenoikeusperusteisen toimintakulttuurin vahvistaminen sekä osallisuusnäkökulman vahvistaminen päättäjien tasolla. Näillä tavoitteilla pyrittiin vahvistamaan osallisuutta niin arjessa kuin päätöksenteossa mm. lasten tuottaman tiedon kautta. Hanke koostui neljästä osa-alueesta ja hankkeesta on ilmestynyt loppuraportti. (Mettinen 2018.) Hyödynnän aiempaa raporttia ja syvennän sitä yhden hankkeen osa-alueen eli lasten ja nuorten kanssa toteutettujen yhteiskehittämisen päivien ja -ryhmien osalta. Aineisto on sama kuin aiemmassakin raportissa. Lopputyössäni lähestyn aineistoa hyödyntämällä tutkimuksellisen kehittämistoiminnan mukaisesti tutkimuksen elementtejä (Toikko ja Rantanen 2009).

Lopputyön tavoitteena on paitsi osallistua lasten ja nuorten osallisuudesta käytävään keskusteluun, myös tarjota rakenteellisen sosiaalityön viitekehyksessä näkökulmia ja perusteluja lasten ja nuorten osallisuuden kehittämiseen ja ”toimeenpanoon”. Lasten osallisuuden toimeenpanon haasteita on tunnistettu mm. oikeusministeriön vuonna 2019 toteuttamassa lasten osallistumisoikeuksia tarkastelleessa hankkeessa, jossa todettiin, että lasten osallisuus nähdään Suomessa usein aikuislähtöisesti vain välineellisenä tai rakenteellisena asiana erityisesti edustuksellisten rakenteiden kautta. Lisäksi tiettyjen lapsiryhmien, kuten pienten tai vammaisten lasten osallisuus toteutuu puutteellisesti. (Oikeusministeriö 2020.) Lopputyölläni osallistun keskusteluun, jossa lasten arkinen osallisuus ja erilaiset avoimet osallisuuden kanavat ja tilat nähdään tarpeellisena edustuksellisen osallisuuden rinnalla (esim. Stenvall 2018, Kiili 2016 ja 2014). Lapsille arjessa koetut merkitykselliset tilanteet, yhteisöt ja kokemukset ovat tärkeitä osallisuuden kannalta (Stenvall 2018, 151). Haluan lopputyössäni kyseenalaistaa osallisuuden olevan pelkästään jotakin erillistä ja erikseen toteutettavaa ja tuoda rinnalle ymmärryksen arkisesta osallisuudesta ja vastauksia sen toimeenpanoon.

Tarkastelen lopputyössäni osatoteutushankkeessa lasten ja nuorten kanssa toteutettuja yhteistoiminnallisia kokeiluja, joissa tavoitteena oli oppia lapsilta ja nuorilta osallisuudesta. Lähestyn kysymystä tutkimusperustaisen ja käytännöllisen myönteisen tunnistamisen

viitekehukseen kautta niin lopputyöni analyysissä kuin yhteistoiminnallisten kokeilujen käytännön toteutuksessa. Myönteisen tunnistamisen keskiössä on lasten ja nuorten osallisuus omassa elämässään. Merkityksellistä on vahvistaa lasten ja nuorten kokemuksia siitä, että he ovat tärkeitä juuri omanlaisinaan ihmisinä, voivat kuulua joukkoon, tulla ymmärretyiksi ja vaikuttaa itselleen tärkeisiin asioihin. (Häkli ym. 2016.) Lopputyöni aineistona on lasten ja nuorten eri tavoin tuottama tieto. Kokeiluissa oli mukana vammaispalveluiden ja muun erityisen tuen tarpeessa, ehkäisevän työn, lastensuojelun sekä päivähoidon piirissä olevia lapsia ja nuoria (Mettinen 2018). Halusin oppia osallisuudesta erilaisilta lapsiryhmiltä myös ravistellakseni ajatusta, että esimerkiksi pienten tai vammaisten lasten kuuleminen tai osallisuuden toteuttaminen on mahdotonta.

Lopputyöni on suunnattu erityisesti niin lasten parissa kuin esimerkiksi kuntien hallinnossa työskenteleville, jotka miettivät lasten osallisuuden toimeenpanoa nykyisen hallitusohjelman puitteissa sekä parhaillaan tekeillä olevaa Lapsistrategiaa odotellessa, joissa molemmissa osallisuuden vahvistaminen on nostettu yhdeksi keskeiseksi periaatteeksi. Pysin johtopäätöksissä viitoittamaan askelmerkkejä rakenteelliseen sosiaalityön mahdollisuuksiin lasten osallisuuden toimeenpanoon liittyvissä kysymyksissä nähdessä rakenteellisen sosiaalityön olevan yksi mahdollisuus tarjota mielekkäitä sekä mahdollisia osallisuuden ja mukana olon muotoja kaikille ihmisille (Ranta-Tyrkkö 2016, 190).

Lopputyössäni esittelen ensin näkökulmia lasten osallisuuden paikkoihin ja rakenteisiin, jonka jälkeen kerron aineistostani ja sen keruusta. Tämän jälkeen kuvaan löydökseni lasten kokemasta osallisuudesta sekä johtopäätökseni ja pohdintani.

2. Lasten osallisuus ja rakenteellinen sosiaalityö

Tässä luvussa paikannan sekä oman lopputyöni rakenteellisen sosiaalityön viitekehyksessä että tulokulmani lasten osallisuudesta käytävässä yhteiskunnallisessa keskustelussa.

2.1. Osallisuus rakenteellisessa sosiaalityössä

Rakenteellisesta sosiaalityöstä on säädetty sosiaalihuoltolaissa, jossa sen tavoitteeksi asetetaan sosiaalisia ongelmia ja hyvinvointia koskevan tiedon välittyminen ja sosiaalihuollon asiantuntemuksen hyödyntäminen hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi. Rakenteellisen sosiaalityön keskeisinä osa-alueina ovat tiedon tuottaminen ja sillä vaikuttaminen, ratkaisu- ja toimenpide-ehtotusten tuottaminen ja niillä vaikuttaminen sekä asiantuntijuudella, yhteistyöllä ja kehittämällä vaikuttaminen. (SHL 1301/2014, 7 §.)¹ Rakenteellisen sosiaalityön kirjaaminen sosiaalihuoltolakiin oli hieno edistysaskel korostaen myös sosiaalityössä ja sosiaalihuollossa syntyvän tiedon systemaattista keruuta ja käyttöä, vaikkakin lainkohdan toimeenpanossa on edelleen puutteita. Sen sijaan yhteistyö eri hallinnonalojen välillä sekä kansalaisen rooli jää lainkohdassa vaille mainintoja. Siinä mainitaan rakenteellisen sosiaalityön toteuttamisessa ”yhteistyö yksityisten palveluntuottajien ja järjestöjen kanssa paikallista sosiaalityötä sekä muuta palvelu- ja tukivalikoimaa kehittäen”, mutta kansalaisia tai asiakkaita ei mainita ollenkaan, lapsikansalaisista puhumattakaan. Rakenteellisen sosiaalityö ei ole kuitenkaan syntynyt vasta sosiaalihuoltolain myötä, vaan sen pitkä historia ulottuu aina esimerkiksi sosiaalityön pioneerin Jane Addamsin aikoihin, jolloin kansalaisten sekä eri toimijoiden kanssa yhdessä toimiminen sekä osallisuuden kysymykset olivat aikansa rakenteellisen sosiaalityön ydintä (Puurunen 2016). Näin haluan ajatella olevan edelleenkin. Näen rakenteellisen sosiaalityön olevan paitsi kansalaisten kanssa yhdessä tehtävää myös eri hallinnonalat ylittävää yhteistyötä siinä määrin, että ehkäpä olisi järkevämpää puhua rakenteellisen sosiaalityön sijaan rakenteellisesta työstä. Myös tässä lopputyössä aion tarkastella lasten osallisuuden näkökulmaa ensinnäkin suhteissa tapahtuvana sekä eri hallinnonalat ylittävänä yhteisenä työnä.

Kansalaisen mukanaoloa rakenteellisen työn tekemisessä puolustaa lainkohdasta riippumatta historiankin myötä syntynyt rakenteellisen sosiaalityön ihmiskuva, jossa ihminen nähdään toiminnallisena, yhteisöllisenä ja reflektioivana. Rakenteellisella sosiaalityöllä pyritään muutokseen, kriittisyyteen sekä oikeudenmukaisuuden ja osallisuuden edistämiseen. Työn kohde on yksilön tai

¹ Sosiaalihuoltolaki 1301/2014: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>

ympäristön sijaan niiden välinen suhde. Yhteiskunta ei ole viimesijainen tai taustalla oleva vaan mahdollistaja sekä kansalaisia varten olemassa oleva, jopa niin, että yhteiskunta on kansalaisten muodostelma ja toiminta-areena, kansalaisyhteiskunta. (Matthies ja Närhi 2014, Pohjola 2014.)

Pohjola (2011, 40-41) jakaa rakenteellisen sosiaalityön neljään osaan sen tehtävien mukaan: tietotyöhön, strategiseen työhön, inkluusiotyöhön ja oikeudenmukaisuustyöhön. Tietotyössä välitetään ja tuotetaan tietoa, jolla voidaan nostaa esiin vaikkapa sosiaalisia epäkohtia tai tutkia jonkun palvelun vaikutuksia tai jakaa tietoa päättäjille tai muutenkin yhteiskunnalliseen keskusteluun. Sosiaalinen raportointi on tästä yksi erimerkki. Strategiatyö on sosiaalista yhteiskuntapolitiikkaa, elinolosuhteiden parantamista sekä hyvinvointipalveluiden edistämistä ja luomista. Strategiatyö voi olla vaikkapa pitkäjänteistä vaikuttamista esimerkiksi lainsäädäntöön. Inkluusiotyössä keskeistä on kansalaisten osallisuus ja vaikuttaminen sekä niiden mahdollistaminen. Oikeudenmukaisuustyössä edistetään nimensä mukaisesti kansalaisten sosiaalisia oikeuksia ja seurataan niiden toteutumista. Lisäksi kehitetään hyvinvointipalveluja ja edistetään tasa-arvoa. (emt. 40-41.)

Pohjola (2014) kutsuu Bob Mullalya rakenteellisen sosiaalityön keskeiseksi kehittäjäksi. Mullalyn mukaan yhteiskunta rakentuu siltametaforan mukaisesti kolmesta tasosta: ensimmäisenä on vallitseva ideologia, arvot ja uskomukset. Toisena ovat sosiaaliset instituutiot, joiden rakentumiseen vaikuttavat vallitseva ideologia ja arvot. Kolmantena ovat sosiaaliset suhteet, joita nämä ideologian pohjalta rakentuneet instituutiot osaltaan säätelevät. Eriarvoisuutta tuottavien rakenteiden muuttaminen kaikilla näillä tasolla vaatii myös työskentelyä kaikilla näillä tasoilla. (emt, 27.)

Lopputyöni asettuu rakenteellisen sosiaalityön viitekehykseen mullalylaisittain siten, että näen lasten osallisuuteen liittyvän vallitsevan ideologian kuten lapsikäsitsemme. Lapsikäsitys on sidoksissa käsityksemme maailmankatsomuksesta sekä ihmiskuvasta. Sitä voidaan tarkastella vaikkapa lainsäädännön, jonkin tieteenalan tai uskonnon näkökulmasta. Lapsikäsitksen syntymisessä myös omalla tiedostamisprosessilla on merkitystä. (Pulkkinen 2018.)

Lapsikäsitsemme vaikuttaa siihen, miten kohtaamme lapsen tai mitä ajattelemme lapsen osallisuudesta. Lähestymmekö lasta siten, että hän saa olla oma itsensä ja hän tulee nähdyksi ja kuulluksi siten, kun haluaa ja kokee olevansa. On tärkeää myös tiedostaa ja miettiä, kuinka paljon ennakkokäsityksemme ja toisten tekemät tulkinnat vaikuttavat suhtautumiseemme. (ks. esim. Häkli ym. 2016.) Monet sosiaaliset instituutiot ja suhteet, vaikka ovatkin lapsia koskevia, rakentuvat aikuisten tuottaman tiedon kautta. Lasten mukanaolo tiedontuottamisessa tai lasten tiedon hyödyntämisen käytännöt eivät ole vakiintuneet yhteiskunnassamme (ks. esim. Stenvall 2020).

Lapset ovat myös asemansa kautta erityisen haavoittavassa asemassa sen suhteen, miten heidän sosiaaliset suhteensa rakentuvat ja miten lasten osallisuus toteutuu arjen yhteisöissä ja yhteiskunnassa, tietyt lapsiryhmät vielä enemmän kuin muut. Aikuisilla ja sosiaalisilla instituutioilla on paljon valtaa tähän. Lasten osallisuuden toteutumista edistävät ja haastavat seikat liittyvät usein aikuisten asenteisiin, aikuisten kommunikointitaitoihin ja instituutioiden sekä yhteiskunnan rakenteellisiin ratkaisuihin (Olli 2014, myös Alatalo 2018).

2.2. Lasten osallisuuden rakenteet ja paikat

Osallisuus on käsitteen haastavuudesta huolimatta yleisesti tunnustettu tärkeäksi arvoksi lapsen elämässä. Osallisuudella ja toimijuudella on yhteytensä lapsen hyvinvointiin ja ihmisarvoon. Ollin (2014) mukaan osallisuus on paitsi ihmisoikeus, myös itsessään arvokasta. Osallisuuden seuraukset voivat olla merkittäviä niin lapsen kuin yhteiskunnan kannalta. Syrjäytymisen ehkäisy on keskeistä yhteiskunnan kannalta. Lapsen kannalta toimijuuden vahvistuminen voi liittyä oman elämän kannalta mielekkäiden ratkaisujen tekemiseen, itseluottamuksen lisääntymiseen, elämönhallinnan kasvuun, kokemukseen arvostetuksi tulemisesta, yhteisöön kuulumisen tunteen vahvistumiseen, sosiaalisten suhteiden monipuolistumiseen sekä kokonaisvaltaiseen yhteiskuntaan integroitumisen lisääntymiseen. (Olli 2014, 152-153.) Stenvall (2018) nostaa esiin osallisuuden vahvistamisen seuraukset pidemmällä tähtäimellä. Osallisuus ei sinällään tarkoita, että lapsi päättää kaiken. Lapsi kuitenkin oppii, että hänen näkemyksillään on merkitystä, vaikka aina ei toimitakaan niiden mukaisesti. Jos taas lapsen mielipiteet jätetään jatkuvasti huomioimatta tai lapsi sivuutetaan, voi se myös vaikuttaa siihen, miten lapsi kokee ja näkee yhteiskunnan. (emt, 61.)

Suomessa on hyvä lainsäädännöllinen ja rakenteellinen pohja lasten ja nuorten osallisuudelle (Oikeusministeriö 2020, Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011). Lasten osallisuus on YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen vahva ja läpileikkaava periaate. Jokaisella lapsella on oikeus tulla kuulluksi ja vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin ratkaisuihin². Lasten oikeuksien sopimus, perustuslaki, lasten mielipiteen selvittämistä koskevat lait ja lapsiryhmien kuulemista koskevat lait³ ovat sisältävät jokainen kohtia liittyen lapsen ja lapsiryhmien osallisuuteen ja kuulemiseen (Lapsiasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018, 139-145). Myös voimassa olevassa hallitusohjelmassa on kansalaisten osallisuus nostettu keskeiseksi tavoitteeksi, jonka tulisi kattaa myös lapset ja nuoret (Rinne, 2019). Suomeen on myös parhaillaan tekeillä kansallinen lapsistrategia, jonka pohjana on YK:n lapsen oikeuksien sopimus⁴.

Lainsäädäntömme sisältää lapsen kuulemiseen ja mielipiteen selvittämiseen liittyen useita säädöksiä ja paljon sääntelyä. Osa liittyy esimerkiksi kehitys- ja ikätasoon perustuvaan kuulemiseen, millä on hyvät ja huonot puolensa esimerkiksi pienempien lasten kuulemista mietittäessä. Lapsen oikeudesta tulla kuulluksi sekä lapsen ikään ja kehitystasoon perustuvasta kuulemisesta on ohjeistettu myös YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentissa nro 12⁵. Lapsiryhmiä koskeva lainsäädäntömme pohjaa pitkälti edustuksellisuuteen. Stenvall (2018) tuo esiin tarpeen lähestyä lasten osallisuutta arjessa toteutuvana osallisuutena eli jokapäiväisenä toimintana ja vuorovaikutuksena lasten elämässä ja arjessa läsnä olevien ihmisten kanssa. Tämän arkisen osallisuuden merkitys jää usein huomioimatta. (emt., 151.) Myös Kiili (2016) on esittänyt, että edustuksellisen osallisuuden rinnalle tarvitaan lasten kanssa yhdessä suunniteltuja, avoimia osallisuuden tiloja ja areenoja.

² YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus, ks. esim. <http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2018/09/Lapsen-oikeuksien-sopimus.pdf>.

³ Perustuslaki 6 §3 mom Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Lapsen mielipiteen selvittäminen: Laki lapsen huollosta ja tapaamisesta 4§ja 11§

Ikään sidottu kuuleminen: Hallintolaki 14§3 mom, Hallintolainkäyttölaki 18§3 mom, Oikeudenkäymiskaari 12 luku 1§, Lastensuojelulaki 20§ja 21§

Ikärajaan sitoutumattomia säännöksiä: Varhaiskasvatuslaki 7b§1 mom, Perusopetuslaki 47 a§1 mom, Lastensuojelulaki 20§, Sosiaalihuoltolaki 32§, Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 7§1 mom, Ulkomaalaislaki 6§ Lapsiryhmien kuulemista koskevat lait: Kuntalaki 26§ Nuorisovaltuusto tulee ottaa mukaan lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen kehittämiseen kunnissa.

Kuntalaki 22§ Kunnan asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamisoikeudet (ei ikärajaa)

Kuntalaki 23§ja 24§ Aloiteoikeus ja kansanäänestysaloite

Nuorisolaki 24§ Viranomaisten huolehdittava nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksista ja nuoria on kuultava heitä koskevissa asioissa

⁴ Kansallisen lapsistrategian valmistelu, ks. <https://stm.fi/lapsistrategia>

⁵ YK:n lapsenoikeuksien sopimuksen yleiskommentti nro.12, ks. esim. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_C_GC_12_julkaisu.pdf

Oikeusministeriön vuonna 2019 toteuttamassa ”Lasten osallistumisoikeudet Suomessa” – hankkeessa tunnistettiin erityisinä haasteina lasten osallisuuden toteutumisen näkökulmasta lasten osallistumisoikeuksia koskevan lainsäädännön toimeenpano sekä mm. pienempien, vammaisten ja haavoittavassa asemassa olevien lasten asema. Haasteita tunnistettiin myös siinä, ettei lapsilla ole riittävässä määrin tietoa omista oikeuksistaan tai siitä, miten toimia, jos ne eivät toteudu. Lisäksi käytännöt ovat usein aikuislähtöisiä lapsiystävällisten menetelmien sijaan. (Oikeusministeriö 2020.)

Lasten kokemuksia osallisuudesta ovat kartoittaneet Peltola ja Moisio (2017). Lasten mielestä parantamisen varaa on: lapset kertovat sivuuttamisesta, vuorovaikutuksen pulmista sekä siitä, että aikuiset eivät ole aidosti läsnä tai kiinnostuneita tai että aikuiset kuulevat heitä vain näennäisesti. Keskeisiä tekijöitä hyvässä palvelukokemuksessa ja osallisuudessa ovat luottamus, mahdollisuus vaikuttaa sekä se, että tuntee tulleen kuulluksi ja olleensa aidosti toimija. Jotta tämä onnistuu, tarvitaan ammattilaisilta osaamista, lasten ja nuorten tiedon arvostamista, erilaisten toiminnan tapojen ja kommunikaatiokeinojen käyttämistä sekä osallisuuden rakenteellisten esteiden tiedostamista ja purkamista. (Peltola ja Moisio 2017.)

Osallisuuden viitekehystä ja myös mittaria osallisuuden kokemukselle aikuisnäkökulmasta on ansiokkaasti rakennettu Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke Sokrassa. Isola ym. (2017) tuovat myös esiin osallisuuden käsitteen haastavuuden ja laveuden ja kertovat esimerkiksi, miten eri tavalla osallisuutta lähestytään esimerkiksi eri ministeriöissä. Kyseessä on sateenvarjokäsite. Osallisuus on sokralaisten mukaan liittymistä, suhteissa olemista, kuulumista, yhteisyyttä, yhteensopivuutta, mukaan ottamista, osallistumista ja siihen liittyvää vaikuttamista, demokratiaa sekä kaikkien näiden organisoimista ja johtamista. Juuri monitahoisuus altistaa osallisuuden kielellisille kamppailuille, mutta toisaalta myös juuri se mahdollistaa eri hallinnonalat ja oppiaineet ylittävän ymmärryksen osallisuudelle. Sokralaiset hahmottavat osallisuuden kolmen osa-alueen kautta: osallisuutena omassa elämässä, vaikuttamisen prosesseissa sekä paikallisessa hyvässä. Osallisuuden käsitteen operationalisoinnin kautta he ovat muodostaneet osallisuuden kokemuksen mittarin. (emt., 23-38, 50-55.) Sokra-hankkeen kehittäminen nousee aikuistyöstä. Lähtökohtaisesti mielenkiintoista ja tavoiteltavaa on kuitenkin saada arviointitietoa osallisuuden kokemuksesta. Lasten kokemalle osallisuudelle ei ole vielä tietääkseni Suomessa kehitetty mittaria, mutta tiedän sen olevan tekeillä.

Keskeinen lasten osallisuuden teoretikko ja tutkija Nigel Thomas (2007) jakaa lasten osallisuuden sosiaaliseen ja poliittiseen. Sosiaalinen osallisuus on henkilökohtaisempaa ja mukailee lapsen omia kiinnostuksenkohteita. Poliittinen osallisuus taas viittaa olemassa oleviin rakenteisiin ja välineisiin.

Osallisuutta ja osallistumista voi Thomasin mukaan tapahtua arkisissa ihmissuhteissa ja instituutioissa, julkisissa palveluissa, julkisen elämän yleisillä paikoilla, kaupallisissa tiloissa sekä yhteiskunnan luomissa rakenteissa. (emt.)

Nivala (2016) jakaa osallisuuden hieman samaan tapaan poliittiseen, yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen osallisuuteen, mikä havainnollistaa hyvin osallisuuden moniulotteisuutta. Ajatuksena on, että erilaisia osallisuuden tapoja tarvitaan eikä toinen ole toistaan parempi. Poliittinen osallisuus liittyy päätöksentekoon ja mahdollisuuteen tulla kuulluksi sen yhteydessä. Yhteiskunnallinen osallisuus ilmenee erilaisissa toiminnoissa ja palvelujärjestelmässä. Sosiaalinen osallisuus puolestaan näkyy lähiyhteisöihin kuulumisena ja yhteisöllisyytenä, oikeutena tulla nähdyksi ja kuulluksi omassa yhteisössään. (emt.) Tämän jaottelun etu on sen monimuotoisuus ja se, että se tuo osallisuuden myös lähelle kaikkien lasten elämään, lasten arkeen eikä sido osallisuutta etukäteen määritellyille alueille.

Etukäteen määritellyt osallisuuden alueet ovat yksi esimerkki siitä, milloin osallisuutta tai sitä edistävää toimintaa on syytä tarkastella kriittisesti. Siisiäinen (2015) on eritellyt neljä keskeistä osallisuuden tyyppiä, jotka ovat pakottaminen/holhoaminen, mukautuva/suostuva osallisuus, aktivoiva osallistaminen ja aito osallistuminen. Keskeinen jako vaihtelee sen mukaan, onko toimija itse aktiivinen vai passiivinen osallisuuden suhteen tai onko osallisuuden alkuvoimana toimija itse vai muu taho. Jaottelu on abstrakteja ideaalityyppejä mukaileva ja todellisuudessa tyypit esiintyvät sekamuotoisina. Niiden ansiona on kuitenkin sen ymmärtäminen, että osallisuutta voidaan saavuttaa jopa toisilleen vastakkaisin keinoin ja tällä on yhteiskunnan ja yhteisöjen tasolla merkitystä, puhumattakaan yksilön kokemuksesta. (emt.) Närhi ym. (2015) ovat löytäneet aikuissosiaalityötä koskevassa tutkimuksessaan ns. etukäteen määritellyn osallistamisalueen, jossa asiakkaiden on mahdollista olla osallisina. Asiakkaat eivät siis voi itse määritellä tapaa, paikkaa tai kohtaa olla osallisina palvelujärjestelmässä vain se on mahdollista vain heille tarjotulla alueella. Kun osallisuus ja sen edistäminen lähtee järjestelmästä, se tuottaa osallistamista eikä niinkään osallisuutta tai osallistumista. Tämän tunnistivat myös työntekijät itse samoin kuin oman harkintavaltansa kapenemisen asiakasta koskevan tukemisen ja päätöksenteon vaihtoehtoissa. Näin julkishallinnosta lähtevät, järjestelmää koskevat ja hyvää tavoittelevat osallisuutta koskevat säädökset voivat kääntyä lopulta jopa asiakkaan osallisuuden ja osallistumisen esteeksi. (emt., 241-242.)

2.3. Erillisistä osallisuuden rakenteista arjen osallisuuteen

Lopputyötäni koskevassa kehittämishankkeessa osallisuutta on lähestytty sosiaalipedagogisen osallisuuskäsityksen mukaisesti: osallisuus toteutuu ihmisen ja yhteisön suhteessa silloin, kun ihminen toimii osana yhteisö ja sekä on että kokee olevansa osa yhteisöä. Osallisuutta on myös rakennettava yhdessä niiden kanssa, joita asiat koskevat ja toimintatavat tulee liittää osaksi sitä, mitä jo tapahtuu. (Nivala & Ryyänen 2013, 26-35; 2019, 138-143.) Tämä on tärkeä näkökulma lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamiseen ja keskeinen myös tässä lopputyössä: miten ja missä osallisuutta rakennetaan yhdessä heidän kanssaan?

Sosiaalipedagogisen ymmärryksen mukainen osallisuuskäsitys on pohjana myös Häklin, Kallion ja Korkeakosken ym. (2016) myönteisen tunnistamisen ajattelutavassa ja työotteessa, jota olen soveltanut tässä lopputyössä näkökulmana niin aineiston keruussa kuin analysoinnissa. Myönteinen tunnistaminen on syntynyt Tampereen yliopistolla pitkäaikaisen perustutkimuksen tuloksena tutkijoiden ja käytännön toimijoiden yhteistyönä. Ajattelutavassa näkyvät lapsi- ja nuorisopolitiikan, lasten oikeuksien, sekä lasten ja nuorten toimijuuden tutkimus ja sitä kehitetään edelleen käytännön toimijoiden ja tutkimuksen yhteistyönä. Myönteisen tunnistamisen tutkimuksellinen ja teoreettinen tausta tulee kriittisestä kansalais- ja demokratiatutkimuksesta sekä tunnustussuhdeteorioista. (Kallio ym. 2020 tulossa.) Myönteisen tunnistamisen lähtökohtana on ihmisen kokemus siitä, että tulee nähdä sellaisena kuin kokee olevansa, eikä jonkun ulkopuolisen määritelmän mukaan. Tämä perustuu yksikön tarpeeseen tulla tunnustetuksi itselle merkittävien ihmisten ja yhteisöjen toimesta, mikä rakentaa ihmisen toimijuutta ja muokkaa syvästi ihmisen itseymmärrystä ja arvokkuuden kokemusta (Honneth 1995, Kallio ym. 2020 mukaan). Ihminen voi tulla tunnustetuksi oikein tai väärin suhteessa siihen, millainen itse kokee olevansa (Taylor 1994, Kallio ym. 2020 mukaan). Tunnistamista tapahtuu sanoissa, teoissa ja eleissä, joiden kautta ihmiset voivat kokea itsensä arvokkaiksi sekä itselleen että osana sosiaalisia yhteisöjään (Sennett 2004, Kallio ym. 2020 mukaan). Lapsen hyvinvoinnille tärkeää sekä nyt että tulevaisuudessa on, että hän tulee nähdä itselleen tärkeiden ihmisten kautta niissä yhteisöissä, joissa hän elää. Näkökulma painottaakin osallisuuden ja arvokkuuden kokemusten vahvistamista arkiyhteisöissä ja tämän yhteisölähtöisen tuen näkyväksi tekemistä. (Häkli ym. 2016, Kallio ym. 2020 tulossa.)

Myönteisen tunnistamisen perusajatukseen kuuluu myös, että ihmisten välisissä kohtaamisissa on aina läsnä kaksi ulottuvuutta: mikä minä olen ja kuka minä olen (Arendt 1958, Kallio ym. 2020 mukaan). Lapset voivat olla lapsia (mikä), mutta he eivät ole samanlaisia (kuka). Näin lasten osallisuus ei ole mahdollista toteuttaa yleisenä ja samanlaisena kaikille lapsille vailla sidoksia

yksilöön tai kontekstiin, jossa osallisuus toteutuu tai jää toteutumatta. Yhdessä elämisen politiikassa tiivistyy vielä toinen myönteisen tunnistamisen perusajatus (Arendt 1958, Kallio 2020 ym. mukaan). Yhdessä eläminen tarkoittaa kaikkein arkisimmillaan sitä, että olemme kaikki ihmisinä samanlaisia, ”suhteellisesti yhdenvertaisia”. Toisaalta olemme kaikki ”suhteellisesti erilaisia”, mikä taas viittaa yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja rooleihin, joita määrittävät vaikkapa ikä, sukupuoli ja luokka-asema. Näihin rooleihin sisältyviä valta-asetelmia voimme yrittää muuttaa ja haastaa, mutta emme poistaa. Esimerkiksi sosiaalityöntekijä on aina ammattilainen suhteessa asiakkaaseen ja aikuinen suhteessa lapseen pysyy aikuisena. Roolien välisistä suhteista voidaan neuvotella osana sitä kontekstia, missä ollaan. Aikuisen ja lapsen välisessä suhteessa lapsi on väistämättä alisteisessa asemassa, mitä voidaan tietoisesti pyrkiä tasapainottamaan myönteisesti tunnistavilla käytännöillä ja näin vahvistamaan lasten toimijuutta. (Kallio ym. 2020 tulossa.) Tästä neuvottelusta, sen tietoisesta käymisestä ja yhdessä elämisen politiikasta on nähdäkseni myös lasten osallisuuden vahvistamisessa kyse. On kuitenkin tärkeää huomioida, että myönteinen tunnistaminen ei työtteenä kilpisty vain yksittäiseen kohtaamiseen lapsen ja aikuisen välillä, koska lasten elämä ja osallisuus tapahtuvat myös yksittäisen kohtaamisen ja kontekstin ulkopuolella. Myönteisen tunnistamisen hengessä on tärkeää ottaa yhtä aikaa huomioon niin yksilön, yhteisön kuin yhteiskunnan näkökulmat. Osallisuus nähdään silloin tunnistettuna toimijuutena, jolloin huomioidaan sekä yksilön mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä että yhteisöllisen yhdessä elämisen näkökulmat. Lasten osallisuuden vahvistuminen on siis tärkeää sekä lasten itsensä että lasten läheisten ja yhteiskunnan kannalta. (Kallio ym. 2020 tulossa.)

Myönteinen tunnistaminen on näkökulma, asenne tai toimimisen tapa eikä esimerkiksi mikään tietty menetelmä tai toimintamalli. Se edellyttää aina myös kontekstisidonnaista soveltamista. Itse näen myönteisen tunnistamisen eräänlaisena konkreettisena ajattelutapana ymmärtää osallisuus ja sen myötä toimia lasten osallisuuden suhteen. Käytännön toimintana myönteinen tunnistaminen jakautuukin analyttisesti tutustumiseen, tunnustamiseen ja tukemiseen. Käytännössä nämä vaiheet menevät usein päällekkäin, mutta ne helpottavat kuitenkin näkökulman ymmärtämistä. Tutustumisen tärkeys korostuu ymmärryksenä jokaisen ihmisen ainutkertaisuudesta. Tutustumalla saamme tietää, kuka toinen on ja millaisena hän haluaa tulla nähdyksi juuri tässä tilanteessa, roolissa tai yhteisöissä. Ilman henkilökohtaista tutustumista olemme myös ennako-oletusten ja toisten tekemisen tulkintojen varassa. Tunnustaminen taas on sen tietoista huomaamista, mikä toiselle on tärkeää. Tunnustaminen ei ole yksipuolista esimerkiksi aikuisesta lapseen suuntaavaa, vaan kysymys on vastavuoroisesta suhteesta, jossa tulemme nähdyksi toinen toisillemme. Tunnustaminen on ikään kuin sen ilmaisemista, että olen tutustunut sinuun. Myönteisessä

tunnistamisessa ja sen mukaisessa lapsen osallisuuden vahvistamisessa lapsi voi siis olla sekä kohde että toteuttaja. Tunnustamisen aiheet voivat olla monenlaisia: esimerkiksi joku ominaisuus, asia, materiaali tai toiminta. On myös tärkeä huomata, että myönteisesti tunnistamalla voi lähestyä paitsi vahvuuksia, myös tuen tarpeita. Näin toisen antamat merkitykset myös haasteellisten asioiden suhteen tulevat nähdä. Tutustumisen ja tunnustamisessa muodostuneen suhteen jälkeen ihmisen tukeminen ja hänen osallisuutensa vahvistaminen ovat ylipäätensä mahdollisia, koska silloin tiedämme, missä asioissa ja miten hän haluaa olla osallinen. (Häkli 2020, Kallio ym. 2016, Kallio ym. 2020 tulossa.)

Myönteinen tunnustaminen korostaa sitä näkökulmaa, että olemme kaikki ihmisiä; niin lapset, vanhuksien kuin työikäiset ja sellaisina näkemyksellisiä ihmisiä yhteisössämme. Emme siis muutu sellaisiksi vasta esimerkiksi tultuamme täysi-ikäisiksi. Yhdessä elämisen politiikka onkin sitä käytännön elämää ja arkea, miten yhteisöt tämän tekevät. Osallisuutta voikin tarkastella myös kansalaisuuden kehyksessä. Alhanen (2016) käyttää termiä osallisuustaju ja puhuu siihen kasvamisesta, minkä keskeisenä elementtinä on kansalaisuuteen kasvaminen ja yhdessä eläminen. Näen osallisuustajussa yhtymäkohdan Rytinojan ja Kallion (2018) laajaan kansalaisuuden tulkintaan. He lähestyvät tutkimuksessaan nuorten kansalaisuutta Isin kansalaisteorian kautta, jossa kansalaisuus nähdään asemana, käytäntönä ja tekoina. Aseman kansalaisena voi saada esimerkiksi kansallisvaltion jäsenyytenä ja käytäntöjä taas kuvaavat erilaiset instituutionaalisen osallistumisen muodot kuten lakiin pohjaavat oikeudet ja velvollisuudet. Monet kansalaisuuden tutkimuksen perinteiset tulkinnat perustuvat näihin muodollisiin asemiin ja käytäntöihin, jolloin suurin osa arkiyhteisön elämästä jää ulkopuolelle. Muodollinen kansalaisuus asemana ja käytäntöinä ei myöskään välttämättä johda osallisuuden kokemiseen eli siihen, että kokee kuuluvansa ”meihin”. Kansalaisuuden teot ilmentävätkin laajempaa ymmärrystä kansalaisuudesta. Kansalaisuuden teot ovat arkipoliittisen yhteiskunnan kannalta merkittävä näkökulma, jossa kansalaisuus ja koettu yhteiskunnallisuus ilmenevät arjessa ja eletyssä yhteiskunnassa eli siellä missä ihmiset ovat ja elämäänsä elävät. Tämä näkökulma koskettaa erityisesti heitä, joiden toimijuus on kaventunut syystä tai toisesta ja tunnistamaan myös epämuodollisia yhteiskunnallisesti merkityksellisiä toiminnan muotoja. (emt.)

Bäcklund ym. (2014) ovat tunnistaneet tutkimuksessaan erilaisia asemia, joista käsin lasten ja nuorten osallisuus kansalaisina voi toteutua. Ensimmäinen kansalaisrooli on asukas, mikä ilmenee tyypillisesti lakisääteisissä osallistamis- ja osallistumiskäytännöissä esimerkiksi kuntien toteuttamana. Toinen kansalaisrooli ilmenee asiakkuuden kautta esimerkiksi palvelujen käyttämisen

kautta. Kansalaisasiakkaan roolissa ihmiset voivat antaa palautetta palveluista. Kolmas kansalaisrooli on näkemyksellinen kansalaisuus, mikä korostaa ihmisten näkemyksellisyyttä "poliittisina subjekteina" eli eri tavoin monenlaisista asioista kokevina ja ajattelevina ihmisinä. Näkemyksellisen kansalaisuuden roolissa ihmiset toimivat oma-aloitteisesti sekä arkielämässään että institutionaalisisissa käytännöissä silloin, kun ilmaisevat näkemyksiään omista lähtökohdistaan käsin eivätkä esimerkiksi edustuksellisuuden lähtökohdista tai responsiivisesti palautekyselyn muodossa. Käytännössä nämä roolit limittyvät ja menevät päällekkäin. Tämän lähestymistapa korostaa kuitenkin, että kansalaisten henkilökohtaisia kokemuksia ja näkemyksiä arvostava osallistaminen edellyttää ammattilaisten ja kansalaisten kohtaamista toistensa tietoa ja tietämisen tapoja arvostaen, mikä on samalla myös myönteisen tunnistamisen hengessä toimimista. (emt.) Kallio ja Bäcklund (2012) sanovat näkemyksellisen kansalaisuuden tilojen olevan yhteisöjä, jossa ihmiset elämäänsä elävät. Kallio, Häkli ja Bäcklund (2015) esittävätkin kysymyksen, tunnistavatko erilaiset rakenteelliset ja edustukselliset lasten osallisuuden muodot sitä arkista osallisuuden maailmaa, jossa lapset elävät. Myös Stenvall (2018, 133) esittää, että lasten osallisuuden ja osallistumisen rakenteiden näkökulmasta on tärkeä ottaa selvää, missä asioissa lapset itse haluaisivat osallistua ja olla mukana. Myös lasten oikeuksien tulee kiinnittyä lasten arkeen. Lapsenoikeusperustaisesti ajateltuna tällä laajalla ymmärryksellä osallisuudesta ja kansalaisuudesta on paikkansa ja esimerkiksi Hakalehto-Wainio (2013) toteaa tulkittessaan YK:n lapsen oikeuksien yleissopimusta, että sopimuksen velvoittama lasten kuuleminen ei viittaa ainoastaan häntä koskeviin hallinnollisiin ja oikeudellisiin asioihin, vaan myös arkisiin tilanteisiin (emt, 162).

3. Tutkimukselliset kysymykset lopputyölle ja lopputyön toteutus

Tässä luvussa kuvaan lopputyöni aineistoa, aineistonkeruun toteutusta ja siihen liittyvää viitekehystä sekä aineiston analyysia.

3.1. Tutkimukselliset kysymykset lopputyölle

Lopputyöni on kehittämishankkeen raportoinnin syventäminen, jossa hyödynnän tutkimuksellisia keinoja kehittämistyössä (Toikko ja Rantanen 2009). Tämän vuoksi käytän lopputyössäni esitettävistä kysymyksistä ilmaisua ”tutkimukselliset” kysymykset. Kyseessä ei siis ole varsinainen tutkimus, tutkielma tai opinnäyte.

Edellisessä luvussa esiin tulleessa tavassa ymmärtää kansalaisuus ja siihen liittyvä osallisuus ja osallistuminen ovat tärkeitä sen miettimisen kannalta, mitä osallisuus ylipäätensä on. Arkipoliittista kokemus- ja elämismaailmaa sekä näkemyksellisen kansalaisuuden roolia mukailen, on tärkeää ottaa lasten omat näkemykset ja kokemukset tarkastelun lähtökohdaksi. Arkisen osallisuuden maailmaan kurkistamiseen ja näkemyksellisen kansalaisuuden käsitteeseen liittyen tavoittelen tässä lopputyössä lasten näkökulmia osallisuuteen. Olen kiinnostunut nimenomaan siitä, mitä lapset ja nuoret kertovat osallisuuden kokemuksistaan omassa elämässään ja pyrin kurkistamaan lasten ja nuorten osallisuudelle antamiin merkityksiin ja perehtymään heille tärkeisiin asioihin. Ymmärrän osallisuuden olevan ja toteutuvan myönteisen tunnistamisen viitekehyksen mukaisesti suhteissa eli lasten ja nuorten elämässä ja arjessa, niiden ihmisten kanssa ja niissä yhteisöissä, joissa he elämäänsä elävät. Tutkimuksellinen kysymys lopputyössäni on:

Mitä lapset kertovat arkisesta osallisuudesta ja siitä, mikä sitä vahvistaa?

Tätä kysymystä lähestyn sekä aineistolähtöisellä että teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä myönteisen tunnistamisen teorian kautta.

3.2. Myönteisesti tunnistava ja lapsinäkökulmainen yhteistutkiminen

Tämän lopputyön aineisto on kerätty osana Keski-Suomen lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaan sisältynyttä ”Lasten ja nuorten osallisuuden kehittämiskokonaisuus” -nimistä osatoteutushanketta. Hanke toteutettiin vuoden 2018 aikana ja sen toteuttajana toimi Pelastakaa Lapset ry:n Keski-Suomen aluetoimisto ja hanketyöntekijänä tämän lopputyön kirjoittaja. Hankkeessa järjestettiin lapsille ja nuorille yhteistutkimisen päiviä ja –ryhmiä yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. (Mettinen 2018). Yhteistoiminnallisella kehittämisellä tarkoitetaan sosiaalipalveluiden käyttäjien osallistumista palveluiden kehittämiseen ja suunnitteluun sekä

arviointiin (Kääriäinen ja Palsanen 2015). Tämän kaltainen kehittäminen mahdollistaa Kääriäisen ja Palsasen (2015) mukaan kaikkien kehittämisen osapuolten osallisuuden vahvistumisen. Se edellyttää aitoa dialogista kohtaamista ja asiantuntijuuden jakamista eri osapuolen välillä. Yhteistutkimisen periaatteet ovat vapaaehtoisuus, voimaantumisen, tasavertainen ja avoin asiantuntijuus, luottamus ja tunteminen, yhteissuunnittelu ja –toiminta, vaikuttaminen, eettisyys sekä se, että yhteistutkiminen on suhteessa tapahtuvaa toimintaa. (Palsanen 2013, 8-16.)

Myönteisen tunnistamisen näkökulman ja yhteistutkimisen yhteys on ilmeinen: tietoa tuotetaan yhdessä, toisen tietoa arvostetaan ja halutaan ymmärtää toisen antamia merkityksiä, asetetaan dialogiin ja oletusvapaaseen kohtaamiseen toisen kanssa ja ollaan avoimia sille, mihin yhteistutkimalla päästään. Omassa hankkeessamme pyrimme valmiista teemoista huolimatta yhteistutkimisen ja myönteisen tunnistamisen näkökulman mukaisesti kohtaamaan lapset niin, että pääsemme käsiksi heidän kokemuksiinsa ja heidän niille antamille merkityksille, olivat ne valmiiden teemojemme suhteen millaisia tahansa tai liittyvät ne mihin lasten elämänalueisiin tahansa (vrt. Kallio ym. 2016, 18). Yhteiskehittämisen toteutustavat oli siis tärkeää valita lapsinäkökulmaisesti ja hyväksyä se, että lapset vievät tilannetta haluamaansa suuntaan haluamallaan tavoilla. Aikuisen tehtävänä oli tarjota turvalliset puitteet.

Yhteistutkimista jonkin verran muistuttavaa MAPOLIS-menetelmää ovat tutkimuksen keinoin kehittäneet ja käyttäneet tutkimuksessaan myös Stenvall ym. (2016) ja Stenvall (2018). Tällä lasten kokemustietoon perustuvalla menetelmällä he ovat tarjonneet tutkimuksessaan lapselle tietäjän position ja suhtautuneet lasten tietoon subjektiivisena totuutena. Tutkimuksessaan heillä oli tarkoituksena perehtyä nimenomaan lasten kokemustietoon. Tämän vuoksi heillä oli tietoisena valintana, että lasten näkökulmia ei haastettu tutkijan vaihtoehtoisilla näkökulmilla. He pyrkivät myös eroon perinteisistä tutkimusasetelmista siten, että tutkittavat eivät vastanneet tutkijan etukäteen määrittelemiin kysymyksiin, vaan liikkeelle lähdettiin yleisluontoisten tavoitteiden kautta lapsista ja heidän kokemuksistaan. Tutkittavista ei myöskään kerätty systemaattisesti taustatietoja. Menetelmä mahdollisti lasten kohtaamisen oletusvapaasti ja heitä tiedontuottajina kunnioittavalla tavalla. (Stenvall ym., 2016, 45-49.) Myös tässä hankkeessa yhteiskehittämisen päivien teemat toimivat ikään kuin yleisluontoisina tavoitteina päiville. Lapsista ja nuorista ei myöskään kerätty systemaattisesti mitään taustatietoa. Lasten ja nuorten iät tulivat esiin heidän omista puheissaan. Tämän lisäksi joidenkin lapsiryhmien ikähaarukka ilmeni esimerkiksi tietylle ikäryhmälle suunnatusta päiväkotiryhmästä tai luokka-asteiden kohdalla. Selvitin etukäteen ainoastaan esimerkiksi vammaisten lasten ja nuorten ryhmissä sen, minkälaisien kommunikaatiokeinojen

käyttöön minun on hyvä varautua etukäteen. Muita lapsikohtaisia tietoja, esimerkiksi diagnooseja, en tarkoituksellakaan selvittänyt oletusvapaan kohtaamisen mahdollistamiseksi. (Mettinen 2018.)

Myös lapsinäkökulmainen tutkimus tarjoaa ajatuksia ja yhtymäkohtia yhteiskehittämiseen lasten kanssa. Lapsinäkökulmaisessa toiminnassa ja tutkimuksessa lasten toimintatavat otetaan lähtökohdaksi sen varmistamiseksi, että lasten mahdollisuudet vaikuttaa ja olla osallisia olisivat todellisia. Näin ollen on tärkeää selvittää, mitkä ovat lapsille luontaisia tapoja toimia ja miten aikuiset voisivat olla mahdollisimman vastavuoroisia lasten kanssa. Lasten tuottaman tiedon saamiseksi on oltava avoin lasten viesteille ja löydettävä lapsille luontaisia tapoja tuoda esiin ajatuksiaan. Vaikkapa haastattelussa lapset vastaavat tutkimusten mukaan yleensä lyhyesti. Lasten ilmaisutapa on erilainen kuin aikuisten. Lapset ilmaisevat itseään vaihtelevin tavoin: sanoilla, kuvilla, leikeillä ja ilmeillä eli myös ilman puhetta. Kysymys on siis ennen kaikkea siitä, osaammeko me aikuiset ottaa lasten tiedon vastaan ja käsitellä saamaamme tietoa. (Karlsson 2012, 41-50.) Edellä sanottuja vahvistavat myös lapsia tiedontuottajina, lasten tuottaman tiedon luonnetta ja lasten kerronnan tapoja väitöskirjoissaan eritelleet Roos (2015) ja Helavirta (2011). Nämä näkökulmat pätevät myös hyvin kohtaamiseen nuorten kanssa. Mietin, mitkä olisivat heille ominaisia ja luontaisia tapoja olla mukana ja tarjosin erilaisia vaihtoehtoja kurkistaa heidän maailmaansa.

3.3. Aineiston keruu eli yhteistutkimisen toteutus tässä hankkeessa

Lasten ja nuorten yhteistutkimisen päivien sisältöjä ja kohderyhmiä mietittiin hankkeen tilaajan eli Keski-Suomen lasten ja perheiden palveluiden muutosohjelman työntekijöiden kanssa ja hankkeen toteuttajan kesken eli Pelastakaa Lasten hanketyöntekijän kesken. Tilaajan toiveena oli, että hankkeessa kuultaisiin lasten kokemuksia osallisuudesta ja palveluista erilaisilta lapsi- ja nuorisoryhmiltä. Palvelut ymmärrettiin laajasti niin sivistys-, sosiaali-, terveys- kuin kulttuuripalveluiksi. Kohderyhmiksi ideoitiin avohuollon lastensuojelun asiakkaana olevat nuoret ja ehkäisevän työn piirissä olevat alakouluikäiset. Lisäksi kohderyhmiksi sovittiin 3-5-vuotiaat varhaiskasvatuksen piirissä olevat lapset sekä erityistarpeiset lapset ja nuoret. Keskeisiksi lähestymistavoiksi sovittiin yhteistoiminnallinen kehittäminen (Palsanen 2013, Kääriäinen ja Palsanen 2015) ja kokeileminen (Muurinen ja Lovio 2015). Lasten kanssa kokeileminen antaa monia mahdollisuuksia erilaisiin lapsinäkökulmaisiin toimintatapoihin. (Mettinen 2018.)

Kumppanit yhteistutkimisen päivien järjestämiseksi ja lapsiryhmien tavoittamiseksi löytyivät kunta, oppilaitos- ja järjestötoimijoista. Heidän kanssaan sovittiin, että lasten ja nuorten päivissä ja

ryhmissä olisi aina paikalla joku lapsille tuttu aikuinen. Tämä toi lapsille turvaa ja antoi mahdollisuuden aikuisten osallisuusosaamisen reflektointiin, yhteiseen suunnitteluun ja mahdollisti paremmin sen, että lasten kertomalla olisi jotakin vaikutusta lasten arkeen kulloisessakin toimipaikassa. (Mettinen 2018.)

Lasten vanhempia tiedotettiin kirjallisesti ja heillä oli halutessaan mahdollisuus kysyä lisää tai kieltää lapsensa osallistuminen päivään. Jälkikäteen olen miettinyt, varmistimmeko lasten oman suostumuksen osallistumiselle riittävän hyvin erityisesti niissä ryhmissä, mitkä olivat esimerkiksi valmiita luokkia tai päiväkotiryhmiä. (Mettinen 2018.) Tällöin koko ryhmän osallistumisesta oli sovittu esimerkiksi opettajan tai päiväkodin kasvattajan kanssa ajatellen osallistumisen olevan ikään kuin osa päiväkotitai- tai koulupäivää kuitenkin lasten vapaaehtoista osallistumista painottaen. Tätä tapaa ei varsinaisessa tutkimuksessa enää viime vuonna uudistettujen tutkimuseettisten periaatteiden mukaan saisi enää käyttää, vaan jokaiselta lapselta tulisi kysyä oma suostumus (Kohonen ym. 2019, 6-10). Tätä olisi varmasti syytä harkita myös kehittämistyössä, huolimatta siitä, että kehittämistyön tarkoituksesta kerrotaan lapsille lapsinäkökulmaisesti (tätä kuvaan myöhemmin tässä luvussa), osallistumisen vapaaehtoisuutta painotetaan itse toiminnan aikana ja kehittämistyöstä on tiedotettu vanhempia tai pyydetty heiltä luvat. Tässä hankkeessa lapsen tai nuoren suostumus mukanaoloon toteutui varmimmin silloin, kun hän oli ilmoittautunut yhteistutkimisen päivään itse, mikä oli ylipäänsä mahdollista kahdessa nuorille suunnatussa ryhmässä. Keinoja pienten ja vammaisten lasten suostumuksen varmistamiseen tutkimuksessa on kuvannut esimerkiksi Olli (2019). Lehto-Lunden (2020) taas kuvaa tutkimuksessaan, kuinka hän oli lasten kirjallisten suostumusten lisäksi jokaisella tapaamiskerralla varmistanut lapsen halukkuuden olla edelleen mukana tutkimuksessa. Osallistumisen vapaaehtoisuutta itse ryhmien aikana kuvaan seuraavassa luvussa.

Kaiken kaikkiaan yhteistoiminnallisissa kokeiluissa lasten ja nuorten kanssa oli mukana yhteensä 61 lasta, nuorta tai nuorta aikuista, iältään 3-30 vuotta. Päivien toteutuksessa ja suunnittelussa oli mukana kulloisenkin tahon työntekijöitä ja yhdessä kokeilussa myös kuntapäätäjiiä. Lisäksi kahden lapsiryhmän yhteiskehittämispäivän suunnittelussa ja toteutuksessa työpareinani oli kokemustoimijoita Pesäpuu ry:ltä ja Invalidiliitosta. (Mettinen 2018.) Toteutetut yhteiskehittämisen päivät, osallistujaryhmät sekä yhteistyötahot löytyvät taulukosta 1.

Kutsumanimi lapsiryhmälle analyysissa	Ketkä lapset ja nuoret	Lasten ikä	Lasten lkm	Keitä aikuisia mukana tapaamisissa	Tapaamisten lkm ja kesto	Yhteistyötaho
<i>Päiväkotilaiset</i>	päiväkodin kaksi ryhmää	3-4v. 5v.	21	Päiväkodin kasvattaja, Katja Mettinen ja Reetta Kalliomeri Pelastakaa Lapsilta	2 x 1 tunnin tapaaminen	Kunta: varhaiskasvatus
<i>Alakoululaiset</i>	lapsia jokaisesta kunnan alakoulusta	10-13v.	14	Nuoriso-ohjaaja, ap-ip-toiminnan koordinaattori, 2 kummivaltuutettua kunnanvaltuustosta, Katja Mettinen	5 x 2 tunnin tapaaminen	Kunta: Kunnan valmisteilla ollut lapsiparlamentti ja koulut
<i>Pienluokkalaiset</i>	kaksi pienluokkaa	7-8v. 12-16v.	8+8	koulunkäynnin ohjaaja, opettaja, vammaispalveluohjaaja, Katja Mettinen, opiskelija	2 x 2 tunnin tapaaminen	Kunta: vammaispalvelu ja koulu
<i>Nuoret erityiset</i>	oppilaitoksen asuntolan asukkaita kutsuttuna kehittämispäiviin	17-30v.	6	asuntolan ohjaaja, kokemuskouluttaja Aino Ikävalko Invalidiliitolta, Katja Mettinen ja opiskelija	2 x 2 tunnin tapaaminen	erityisammattioppilaitos
<i>Nuoret lastensuojelussa</i>	lastensuojelun asiakkaita kutsuttuna kehittämispäivään	12-17v.	5	kokemusasiantuntijat ja asiantuntija Katriina Nokireki Pesäpuu ry:ltä ja Katja Mettinen	5 tunnin tapaaminen	Kunta: lastensuojelu

Taulukko 1. Toteutetut kehittämiskokeilut.

Lasten ja nuorten kohtaamisissa oli kaikkien ryhmien osalta pääsääntöisesti samat teemat. Teemoja lähestyttiin mahdollisimman väljästi, jotta lapset saivat nostaa niistä esiin heille tärkeitä asioita ja ohjata näin päivän kulkua. Samoilla teemoilla taas halusimme toisaalta korostaa lasten yhdenvertaisuutta: kaikilla lapsilla ja nuorilla on yhdenvertainen oikeus osallistua ja kaikkia lapsia ja erilaisia lapsiryhmiä, myös esimerkiksi vammaisia lapsia ja nuoria, voi kuulla samoista teemoista. Se lapsinäkökulmaisella kohtaamisen toteutuksella. (Mettinen 2018.)

Lapsinäkökulmainen toteutus oli samalla myönteisesti tunnistavaa eli lapsille tyypillisten toimintatapojen ja heidän aloitteidensa huomioimista. Esimerkiksi erilaisten kommunikaatiokeinojen käyttäminen oli välttämätöntä, jotta vastavuoroinen tutustuminen lapsiin ja heille tärkeiden asioiden kuuleminen sekä heidän kokemusmaailmaansa kurkistaminen oli ylipäättänsä mahdollista.

Kuten luvun alussa todettiin, oli lasten ja nuorten yhteiskehittämispäivien ”väljiksi” teemoiksi ennalta sovittu aikuisten toimesta lasten ja nuorten arki, osallisuuden kokemukset sekä palvelukokemukset. Muutaman lapsiryhmän kanssa juttelimme myös kiusaamisesta. (Mettinen 2018.) Tässä hankkeessa lapset ja nuoret eivät siis päässeet vaikuttamaan yhteistutkimisen lähtökohtaisiin teemoihin vaan ne olivat ennalta ja aikuisten toimesta päätetyt. Yhteiskehittämisessä

on kuitenkin mahdollista lähteä liikkeelle myös lasten tai nuorten aloitteesta ja sen mukaisesta teemasta. Arjen teeman yhteydessä puhuimme arki-sanan sijasta esimerkiksi ”minun päivästäni” ja pyysimme lapsia ja nuoria kertomaan esimerkiksi keitä ihmisiä, mitä asioita tai tekemistä omiin päiviin yleensä liittyy (Mettinen 2018). Samalla tutustuimme oletusvapaasti lapsiin, sillä emme tietoisesti esimerkiksi kysyneet lapsilta harrastuksista tai perheestä olettaen, että juuri nämä ovat niitä asioita, jotka lapset haluavat arkeaan kuvaamaan valita. Lapsilla oli mahdollisuus piirtää, kirjoittaa tai liimata Papunetin verkkosivujen⁶ kuvapalvelusta tulostettuja kuvia paperille. Lapset ja nuoret saivat myös halutessaan kertoa arjestaan toisilleen. Jotkut keskustelivat spontaanisti aiheesta toistensa tuotosten ympärillä. Tämä toi esiin lasten oman roolin myönteisen tunnistamisen osapuolina ja toimijoina, antaen tunnustusta toisilleen. Oli liikuttavaa huomata, kuinka tärkeää lapsille oli kertoa itsestään ja itselle merkityksellisistä asioista omalle arjen yhteisölleen: yksittäiselle koulutoverille, koululuokalle tai muulle yhteisölleen. Lapset saivat vertaiskokemuksia, jakoivat kokemuksiaan ja löysivät jopa uusia ystäviä sen myötä, kun huomasivat esimerkiksi jakavansa samoja kiinnostuksen kohteita tai kokemuksia. (Mettinen 2018.)

Päiväkoti-ikäisiltä lapsilta kysyimme arjen sijaan ”hyvästä tai kivasta päivästä”. Jälkeenpäin ajateltuna rajasimme vahvasti termeillä ”hyvä” ja ”kiva” lasten mahdollisuuksia kertoa arjestaan, vaikkakin tästä huolimatta esiin tuli myös lasten mielissä harmillisia tai kurjia asioita. Lapset vastasivat valitsemalla kuvia ja liimaamalla niitä koko ryhmän yhteiselle, isolle paperille. Tämän jälkeen aikuinen kirjasi saduttamista mukailleen (sadutus ks. esim. Karlsson 2014) lapsen ajatukset kuvan viereen, lapsen niin halutessa. Lapsista kirjaaminen oli mukavaa ja he miettivät tarkasti, mitä kirjattaisiin. Samalla pystyimme osoittamaan kiinnostusta lapsen kertomaa kohtaan. Kirjaamisella vähensimme myös aikuisten tekemiä tulkintoja lasten valitsemista kuvista sekä ajatuksista niiden takana. (Mettinen 2018.)

Aikuiset auttoivat lapsia ja nuoria tarvittaessa pyrkien kuitenkin vaikuttamaan mahdollisimman vähän lopputulokseen tai esimerkiksi lapsen valintoihin. Tämä ei aina ollut, sillä esimerkiksi koulussa tai päiväkodissa aikuisilla oli lähtökohtaisesti ajatus lapsen tukemisesta ja auttamisesta tehtävänteossa, jotta tehtävät tulisi tehtyä ”oikein”. (Mettinen 2018.) Myönteisesti tunnistavan ja lapsinäkökulmaisen yhteistutkimisen ajatuksen mukaan oikein tekemistä on kuitenkin mikä tahansa lapsen tai nuoren valitsema näkökulma, jota aikuinen voi lähestyä vilpittömästi kiinnostumalla, pyytämällä esimerkiksi kertomaan lisää. Aikuisilla saattoi myös olla oma näkemys lasten tuottamaan tietoon. Joskus tapaamiskertojen jälkeen työntekijät jäivät kanssamme juttelemaan. He

⁶ Papunetin verkkosivuilta osoitteesta <https://papunet.net/> löytyvät esimerkiksi kuvapankki sekä kuvatyoäkalu.

halusivat kertoa, mitkä lasten kertomasta olivat totta ja mitkä ei. (Mettinen 2018.) Lasten subjektiivisen totuuden kunnioittaminen osoittautui siis välillä haastavaksi (ks. Stenvall ym. 2016).

Osallisuuden kokemusten teemaa lähestyttiin ”ajatustaivas”-nimisen tehtävän avulla. Kokosimme lasten ensimmäisestä tehtävässä nimeämät aikuiset heidän arjessaan ja kysyimme, missä asioissa näiden aikuisten pitää kuunnella lapsia. (Mettinen 2018.) Näin annoimme lapsille tunnustusta huomioimalla heille tärkeät aikuiset. Tällä pyrittiin selvittämään, missä asioissa lapset haluavat olla osallisia ja mitkä ovat heille tärkeitä asioita vastakohtana esimerkiksi sille, että olisimme tarjonneet valmiita vaihtoehtoja. Valittu näkökulma korosti myös osallisuuden sosiaalipedagogista näkökulmaa eli osallisuuden toteutumista niissä suhteissa ja yhteisöissä, joihin kokee kuuluvansa. Lapset saivat sinisiä pilviä, johon saivat kirjoittaa tai piirtää ajatuksensa. Lopuksi ne liimattiin valkoiselle ”taivaalle” eli paperille. Jälleen aikuiset auttoivat tarvittaessa ja lapsilla oli halutessaan mahdollisuus kertoa lisää ”ajatustaivaan” ajatuksistaan. Tällä vähennettiin jälleen aikuisen tulkintaa. (Mettinen 2018.)

Palvelukokemuksia käsitellessämme kiinnitimme huomiota erityisesti niihin palveluihin, joita lapset ja nuoret olivat nimenneet omaan arkeensa antaen näin tunnustusta lapsille heidän arkeensa valitsemistaan asioista. Kerroimme lapsille ja nuorille, mitä palveluita heidän arjen kuvauksissaan olimme huomanneet. Samalla yhdessä mietimme, mitä ”palvelu” ylipäänsä tarkoittaa. Toteutustapoja palvelukokemusten tavoittamiseksi oli useita. Pienluokan kanssa laitoimme valokuvia kyseisen kunnan palveluista (esim. kuva uimahallin kyltistä, terveysasemasta, koulusta jne.) seinälle ja lapset kävivät kirjoittamassa tai piirtämässä ajatuksiaan niihin. Erityistarpeisten nuorten ja päiväkotikäikäisten lasten ryhmissä lapset ja nuoret äänestää ”hymynaamoilla” esitettyjen kuvien perusteella. Äänestyksen jälkeen heillä oli myös tilaisuus kertoa ajatuksiaan. Nuoret lastensuojelussa -ryhmässä palvelukokemuksista juteltiin. Nuoret myös kirjoittivat ajatuksiaan esimerkiksi Minun mielestäni -kuviin kertoen palvelua koskevista iloista, harmeista ja toiveista. (Mettinen 2018.)

Tapaamisissa oli edellä kuvatun työskentelyn lisäksi tarjolla jotakin syötävää sekä taukoja sopivissa kohden. Tapaamisen viitteellinen ohjelma kerrottiin lapsille ja tarvittaessa siinä hyödynnettiin kuvia ja tukiviittomia. Pienten ja erityistarpeisten lasten kanssa kuvitettu ohjelma oli välttämätön ja sitä hyödynnettiin myös tehtävien tarkoitusta selitettäessä. Myös muiden lasten ja nuorten kanssa ohjelma oli esillä kirjoitettuna. Etukäteen kerrottu ohjelma antoi lapsille mahdollisuuden valmistautua tulevaan. Ohjelmasta poikettiin tarvittaessa tilanteen sekä lasten aloitteiden ja tarpeiden vaatimalla tavalla. Tarvittaessa siis esimerkiksi jotakin suunniteltua jätettiin tekemättä, jos

lapset osoittivat kiinnostusta johonkin muuhun. Samalla kerroimme lapsille ja nuorille, miksi tapaamme heitä. Kerroimme myös, mihin lasten ja nuorten tietoa käytetään. Juttelimme lapsen oikeuksien sopimuksesta osallisuuden ja lasten mielipiteen kertomisen viitekehyksenä. Joissakin ryhmissä puhuimme myös vammaisten henkilöiden ihmisoikeussopimuksesta. Kokosimme keskeiset asiat kartongille niin lapsen oikeuksien sopimuksesta kuin lasten ja perheiden palveluiden muutosohjelmasta. Pidemmät esitteet jaettiin lapsille kotiin. Keskustelimme ja ihmettelimme yhdessä. Käytimme lapsille ymmärrettävää kieltä. Eräässä lapsiryhmässä mietimme sanaa ”LAPE” ja lapset keksivät kirjaimista sanoja: ”E” voisi tarkoittaa elämää ja ”L” leikkiä! Kerroimme lasten kuulemiselle perustelut lapsen oikeuksien sopimuksen kautta käyttäen kuitenkin lapsille ymmärrettävää kieltä. (Mettinen 2018.)

Samalla kerroimme lapsille myös, että he voivat itse kukin olla mukana haluamallaan tavalla eikä ole pakko osallistua. Ajatuksistaan voi puhua joko omien kokemusten kautta tai yleisemmällä tasolla. Voi myös vain kuunnella. Oli myös tärkeää kertoa lapsille ja nuorille, että aikuiset ovat täällä heitä varten ja auttavat tarvittaessa. Tehtäviin ei ole yhtä oikeaa vastausta ja jokaisen mielipide on yhtä arvokas. Lopuksi keräsimme lapsilta ja nuorilta palautetta päivästä esimerkiksi Nalle- tai vahvuuskorttien, Minun mielestäni -kuvien, hymynaamojen tai ”peukuttamisen” avulla. Lapset ja nuoret saivat kiitokseksi myös palkinnot sekä kortit. Lopuksi kertasimme vielä, mihin heidän tietoaan käytetään. (Mettinen 2018.)

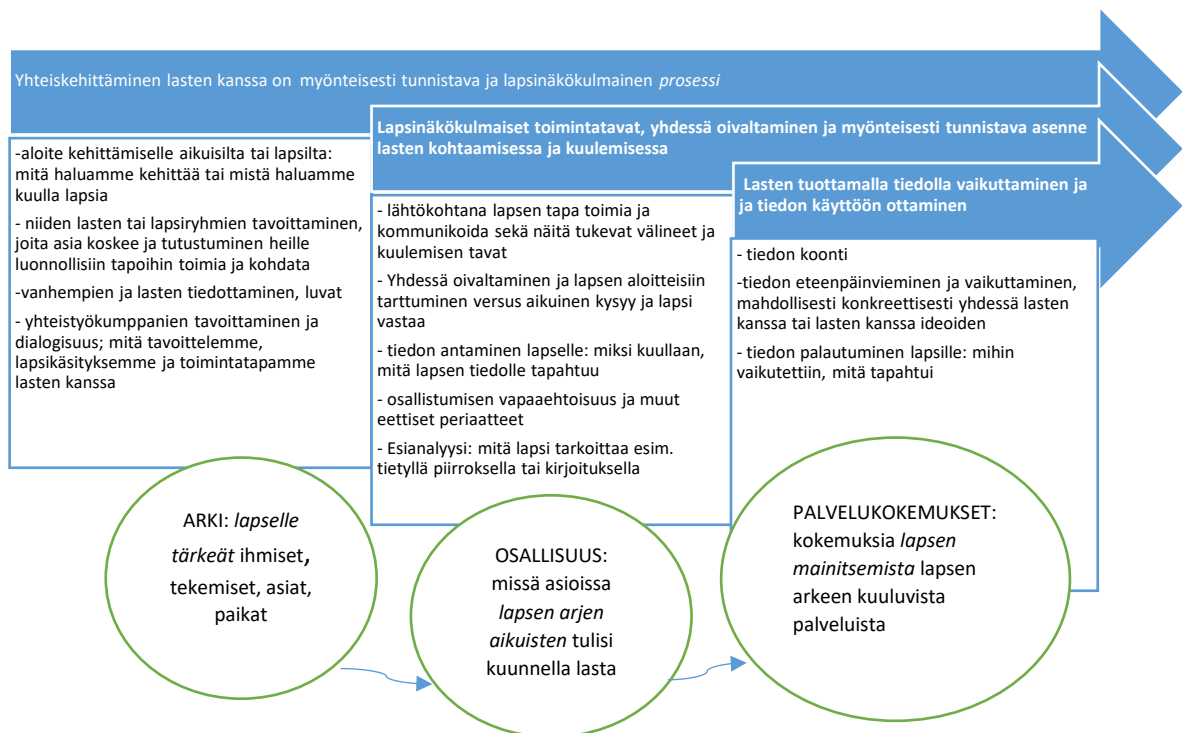
Lasten ja nuorten yhteiskehittämispäivistä saadulla tiedolla oli ainakin seuraavanlaisia vaikutuksia mukana olleiden lasten ja nuorten arkeen. Pienluokissa joitakin lasten ehdotuksia sovittiin toteutettavaksi jo suoraan yhteiskehittämisen päivässä yhdessä lasten ja opettajan kesken. Joissakin ryhmissä lapset suunnittelivat ja toteuttivat erilaisia vaikuttamisen tapoja ja kanavia, joilla heidän tuottamansa tieto ja ajatukset tulisivat näkyviksi omaa yhteisöä laajemmalle yleisölle. Ehkäisevän työn lasten ryhmässä teimme lasten ideoiman videon siitä, missä asioissa he haluavat aikuisten kuuntelevan heitä. Lapset miettivät, miten saisivat videolle näkyvyyttä ja viestinsä perille aikuisille. He keksivät, että videon voisi näyttää lähestyvissä kevätjuhlissa. Lapset olivat yhteydessä rehtoreihin kuntansa alueella ja niin video näytettiin kaikissa kunnan kevätjuhlissa. ⁷ Sama lapsiryhmä kävi myös kunnan sivistyslautakunnan kokouksessa esittämässä valitsemansa viisi tärkeintä asiaa, johon haluavat vaikuttaa. Joissakin ryhmissä lasten ajatuksia välitettiin aikuisten toimesta eteenpäin muille kyseisen yhteisön jäsenille. Myös minä kävin esittelemässä lasten ja nuorten tuottamaa tietoa joidenkin yhteistyökumppanien omissa viikkopalaverissa. Sen sijaan

⁷ Video ”Lasten ääni aikuisille” on katsottavissa <https://www.youtube.com/watch?v=XWQLQjwxDbY>

lasten ja nuorten tuottaman tiedon eteenpäinvieminen kunkin yhteisön muille lapsille jäi yhteistyökumppanien omalle vastuulle. Lasten tiedon eteenpäinvieminen muille lapsille on asia, mihin jatkossa kannattaa kehittämishankkeissa kiinnittää enemmän huomiota.

Hankkeen päättyessä lähetin kaikille lapsiryhmille kirjeet, jotka oli suunnattu lapsille ja nuorille. Kirjeen liitteenä oli aikuisille hankkeen loppuraportti ja lapsille sekä nuorille kooste siitä, mihin heidän tiedollaan oli vaikutettu tai mitä sillä oli tehty. Tällä pyrin palauttamaan tietoa mukana olleille lapsille huomioiden lasten oikeuden saada tietoa. Sain palautteen yhden yhteistyötahon kautta siitä, että kirje ja raportti oli käyty lasten kanssa läpi. Toki näin on voinut tapahtua muuallakin. Kuulin myös, että joissakin ryhmissä tietyt välineet, esimerkiksi Minun mielestäni - kuvat olivat jääneet elämään yhteisön arkeen ja koettu hyväksi lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamisessa.

Kuvioon 1. olen koonnut näkökulmia yhteiskehittämisen lasten kanssa sekä kehittämisen teemat tässä hankkeessa.

Kuvio 1. Myönteisesti tunnistava ja lapsinäkökulmainen yhteiskehittämisen prosessi lasten kanssa mukaillen Häkli ym. (2016), (Palsanen 2013) ja Karlsson (2012) sekä yhteiskehittämisen teemat tässä hankkeessa ja niiden lapsinäkökulmainen sekä myönteisesti tunnistava käsittely

3.4. Aineiston analyysi

Lopputyössäni hyödynnän laadullisen tutkimuksen menetelmiä ja lähestymistapaa (Tuomi ja Sarajärvi 2018) tutkimuksellisen kehittämishankkeen tavoin (Toikko ja Rantanen 2009). Olen hyödyntänyt sekä teoriaohjaavaa että aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 109). Teoriaohjaavuus analyysissäni ilmenee teoreettisen viitekehyksen vaikutuksena jo aineiston keruussa eli hankkeen toteutustavassa. Tämä jatkuu analyysissä. Teoriaohjaavuuden kannalta merkittävää onkin, että viitekehykseni on tunnistettavissa lopputyössäni (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109). Lähestyn aineistoa noudattaen myönteisen tunnistamisen viitekehyksen mukaista ajattelua siitä, että osallisuus toteutuu suhteissa ja voidaan analyytisesti jakaa tutustumiseen, tunnustamiseen ja tukemiseen. Myönteisen tunnistamisen mukaisia toimintatapoja tyypillisesti tapahtuu tai jää tapahtumatta lähisuhteissa ja ympäristöissä, instituutionaalisissa ympäristöissä ja yhteiskunnallisesti määrittävissä suhteissa sekä laajemmin kollektiivisissa käytännöissä esimerkiksi mediassa. (Häkli ym. 2016, 20-21). Luen siis aineistoani myönteisen tunnistamisen silmälaseilla ajatellen, että tutustumalla ja tunnustamalla sen, millaisena lapset ja nuoret itse haluavat tulla nähdyksi ja mikä on heille tärkeää omassa arjessaan ja elämässään, on mahdollista samalla ymmärtää, missä asioissa he ylipäänsä haluavat olla osallisia ja miten tämä erilaisissa suhteissa ja ympäristöissä toteutuu. Näin aiempi teoria myönteisestä tunnistamisesta ohjaa analyysiani, mutta en analyysilläni testaa teorian toimivuutta vaan pyrin saamaan teorian kautta uusia oivalluksia lasten osallisuuteen.

Kuten aineiston keruussani, myös analyysissäni pyrin kunnioittamaan lasten ja nuorten kerrontaa eli lähestymään aineistoa narratiivisesta orientaatiosta ja ottamaan tutkimuskysymykseni mukaisesti lähtökohdaksi lasten ja nuorten kokeman ja elämän osallisuuden lähestymisen heidän omasta elämis- ja kokemusmaailmasta käsin (Karlsson 2012, 44). Tällöin yhteistutkimispäivien teemat eli arki, osallisuus ja palvelukokemukset asettuvat osaksi lasten ja nuorten elämää, erilaisissa ympäristöissä ja suhteissa elämiseksi, toisiinsa limittyviksi asioiksi ja kokemuksiksi erillisten kokonaisuuksien sijaan. Lähdin analyysissä liikkeelle ensin koodaamalla alustavasti lasten kokeman osallisuuden kannalta merkittävät asiat kuten missä lasten ja nuorten elämä tapahtuu, ketkä ihmiset tulevat mainituiksi ja mikä määrittyy tärkeäksi heidän kokemanaan. Luin aineistoa myös jaotellen sitä väljästi myönteisen tunnistamisen analyytisiin osioihin tutustumisen, tunnustamisen ja tukemisen vaiheisiin. Tämän jälkeen teemoittelin lasten ja nuorten arjen kuvauksista erilaisia ympäristöjä ja suhteita, jotka lapset ja nuoret kokivat itselleen tärkeiksi. Analyysissäni avaankin ensin lasten ja nuorten kokemaa arkea sellaisena, kun he siitä kertoivat. Arki määrittäytyi heille tärkeiksi asioiksi ja näkökulmiksi esimerkiksi siitä, missä heidän arkensa ja elämänsä tapahtuu, ketkä ihmiset heidän elämäänsä kuuluvat tai mitkä asiat heille ovat tärkeitä.

Säilytin aineistossa koko ajan alkuperäisen ryhmittelyn päiväkotilaisiin, alakoululaisiin, pienluokkalaisiin, nuoriin erityisiin ja nuoriin lastensuojelulaisiin. Keksin analyysia varten lapsiryhmille kutsumanimet kuten ”*nuoret lastensuojelussa*” tai ”*nuoret erityiset*”. Nimissä olen kunnioittanut varsinkin nuorten ryhmien osalta heidän tahtoaan tulla nähdyksi ensisijaisesti nuorina, vaikka suomen kieli taipuukin huonosti tähän. Lukiessani aineistoa kokonaisuutena kokemukset lapsena ja nuorena olemista yleensä sekä erimerkiksi vammaispalveluiden tai lastensuojelun piirissä oleminen sekoittuivat ja asettuivat lasten ja nuorten kertomassa osaksi heidän arkeaan ja elämäänsä. Lapsinäkökulmaisesti tarkasteltuna näytti siis siltä, että lapset ja nuoret eivät pääsääntöisesti eritelleet elämäänsä arkeen palveluissa ja arkeen muussa elämässä. Tästä syystä arki siis tarkoittaa analyysissani lasten ja nuorten omaa ymmärrystä mukailleen elämää sekä niissä arjen yhteisöissä että palveluissa, joissa he ovat ja elämäänsä elävät heidän itsensä kertomana. Lähisuhteiksi määrittyivät lasten kokemina jokapäiväisen elämän suhteet merkityksellisiksi koettuihin ihmisiin riippumatta siitä, olivatko nämä ihmiset sukulaisia, läheisiä vai esimerkiksi ohjaajia tai opettajia. Aineistosta löytyi myös kohtia, jossa lapset ja nuoret toivat esiin ja painottivat kokemuksiaan nimenomaan instituutionaalista rooleista käsin, esimerkiksi vammaisina tai lastensuojelun piirissä olevina. Myös näistä kertomuksista teemoittelin erilaisia ympäristöjä ja suhteita, jotka he kokivat itselleen paitsi merkityksellisiksi, myös epäselviksi, ristiriitaisiksi, neutraaliksi tai ikään kuin välttämättömäksi pahaksi heidän elämässään.

3.5. Eettisiä näkökulmia lopputyön toteutuksessa

Eettiset näkökulmat korostuvat monella tavoin lasten ja nuorten ollessa mukana kehittämishankkeessa.⁸ Lasten ja nuorten suostumuksesta mukana oloon kerroin edellisessä alaluvussa 3.4. Tämän lisäksi eettiset näkökulmat liittyvät esimerkiksi vapaaehtoisen osallistumisen tukemiseen yhteiskehittämispäivien aikana, lasten tiedon tulkintaan, lapsen ja aikuisen väliseen valta-asetelmaan sekä lasten mahdollisuuksiin tehdä aloitteita tai olla aloitteellisia kehittämisessä sekä mahdollisuuden ilmaista itseään sekä osallistua ja toimia itselleen luontevilla tavoilla.

Itse päivien aikana pyrimme noudattamaan vapaaehtoisuuden periaatetta siten, että kukin sai osallistua omalla tavallaan tai olla osallistumatta johonkin osioon. Tämä ei ollut aikuisille aina helppoa. Mielessäni on esimerkiksi tilanne, jossa lapsiryhmänä oli koko pienluokan oppilaat ja

⁸ Hyvä opas eettisten näkökulmien huomioimiseen lasten kanssa kehittämisessä on esimerkiksi *Lasten osallistumisen etiikka – Lapset ja nuoret palveluiden kehittäjinä. Kymmenen periaatetta*. Toim. Tiia Hipp ja Kati Palsanen. Lastensuojelun Keskusliitto 2014. ISBN 978-952-7002-05-6 (pdf) Ladattavissa <https://www.lskl.fi/julkaisut/lasten-osallistumisen-etiikka/>

yhteistyökumppanina sekä lapsille tuttuna aikuisena oli mukana luokan koulunkäynnin ohjaaja. Eräs lapsista piirsi arkea kuvaavana asianaan pitkään tietokonetta. Koulunkäynnin ohjaaja kävi muutaman kerran ystävällisesti ”hoputtamassa” lasta siihen, että ”kyllähän sinun päivässäsi muutakin on, tiedän kyllä”. Jälkeenpäin mietimme tilannetta ja ohjaajan kanssa. Ohjaaja reflektoi omaa toimintaansa sanoen, kuinka helposti aikuisella, varsinkin kouluyhteisössä, on lähtökohtaisesti hyvä ajatus lapsen ohjaamisesta ja motivoinnista lapsen oman mielipiteen ilmaisemisen tukemisen kustannuksella. Kyseisessä tilanteessa lapsinäkökulman saavuttamisen kannalta järkevämpää olisi ollut esimerkiksi kysyä lapselta, mitä kuvassa on ja mitä kaikkea se hänelle merkitsee. Sen sijaan tilanne kääntyi huomaamatta ja hyvää tarkoittaen siihen, että aikuinen yritti tukea lasta saamaan ajatuksensa valmiiksi samalla haastaen lapsen ajattelun omalla määritelmällään lapsen arkeen kuuluvista asioista.

Hanketyötä on myös haasteellista tehdä yhteiskehittämisen periaatteiden ja lasten aloitteisiin tarttumisen painottamisen kannalta ”täysin auki” olevin raamein. Lähtökohtaisesti kehittämistyössä on ennalta asetettuja tavoitteita ja odotuksia, joiden noudattamiseen sitoo useimmiten myös saatu rahoitus. Tässä hankkeessa tavoitteita ja odotuksia sekä niissä pysymisen velvoitetta oli tietyllä tapaa kolmin verroin. Kyseessä oli ”tilaustyö” eli Pelastakaa Lapset ry:ltä ostettu osatoteutushanke. Raameja asettivat siis myös työnantajani eli Pelastakaa Lapset ry:n lisäksi tilaajana ja ostajana ollut Keski-Suomen lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma, mikä taas oli osa valtakunnallista muutosohjelmaa valtakunnallisine raameineen. Olen siis hanketyöntekijänä sekä tietoisesti ja tiedostamatta tehnyt kehittämistyötä nämä kolminkertaiset tavoitteet ja raamit mielessäni. Kaiken kaikkiaan tässä hankkeessa tavoitteet ja teemat siis määrittyivät ennalta ja aikuisten toimesta, eivät lasten aloitteesta, vaikkakin edellä kuvatun mukaisesti teemoja lähestyttiin mahdollisimman lapsinäkökulmaisesti. Tämä kuitenkin asettaa kysymyksen siitä, kuinka aidosti lasten kokemuksia tavoitettiin tai kuinka hyvin niitä tavoitettiin heille merkityksellisistä asioista.

Alkuasetelman aikuis- ja ammattilaislähtöinen raamittaminen liittyy osaltaan paitsi kehittämistyöhön yleensä myös lasten ja aikuisten väliseen valta-asetelmaan. Tämä valta-asetelma tuli esiin monissa kohdin, huolimatta siitä, että yritimme purkaa sitä jo aiemmin kuvaamieni keinoin. Lapsi on voinut osallistua ja kertoa asioita suhteessa siihen, mitä hän ajattelee aikuisen odottavan vastaukseksi. Lapsi on myös voinut jättää jonkun asian kertomatta ajatellen sen olevan väärä tai sopimaton vastaus. Luonnollisesti myös muiden lasten sekä yhteisön aikuisten läsnäolo on saattanut vaikuttaa siihen, mitä lapsi on kertonut. Muistan esimerkiksi tilanteen päiväkodissa, jossa keskustelimme lasten palvelukokemuksista, tällä kertaa juurikin päiväkodissa olemisesta.

Kertoessaan negatiivisen kokemuksen lapsi katsoi ensin pitkään päiväkodin kasvattajaan ja sitten minuun ikään kuin lupaa pyytäen. Lopulta hän vastasi pänsä alas painaen, että ”päiväunista en yhtään tykkää”.

Lasten luokse meneminen esimerkiksi juuri päiväkoteihin tai kouluun on itsessään oivallinen ratkaisu tavoittaa lapsia. Kuitenkin samalla on huomioitava, että varsinkin arjen kokemuksia ja arkisen osallisuuden kokemuksia etsiessä vieraan ihmisen eli tässä hanketyöntekijän läsnäolo yhteisössä on aina tietyllä tapaa keinotekoisia rikkoen arjen normaalin rytmin (Bourdieu xxxx). Tämän vaikutuksia pyrimme minimoimaan myönteisesti tunnistamalla; esimerkiksi valitsemalla kullekin lapsiryhmälle sopivia ja erilaisia menetelmiä sekä välineitä, panostamalla luottamuksen rakentamiseen ja tutustumiseen. On kuitenkin huomioitava, että jokainen lapsi on yksilö myös ryhmänsä sisällä ja runsaista vaihtoehtoista huolimatta emme varmastikaan onnistuneet huomioimaan jokaisen lapsiyksilön kannalta parhaita mahdollisia toiminnan tapoja tai menetelmiä sekä välineitä. Yhtenä valittuna toiminnan tapana pyrimme luomaan lapsille turvallisuuden tunnetta ottamalla päiviin mukaan kustakin yhteisöstä lapsille tuttuja aikuisia. Tämä toi turvaa varmasti useimmille, mutta toisaalta tuttujen aikuisten mukaan ottaminen saattoi edellä kuvatun päiväkotiesimerkin mukaisesti olla myös este tai ainakin hidaste lasten avoimelle kertomiselle pientenkin lasten kohdalla. Esimerkiksi lastensuojelun piirissä olevien nuorten kohdalla tuttujen aikuisen mukana olo tunnistettiin aikuisten toimesta avoimen kertomisen esteeksi etukäteen ja mukana ei ollut esimerkiksi kyseisten nuorten omia vastuusosiaalityöntekijöitä. Jälkikäteen ajateltuna kenties lapset ja nuoret olisivat löytäneet niitä tai avointa kertomista tukevia elementtejä vielä lisää.

Lasten mahdollisuuteen kertoa ja ilmaista itseään vaikuttavat erityisesti puhetta tukevia tai korvaavia kommunikointikeinoja käyttävien lasten kohdalla myös aikuisten eli käytännössä minun sekä mukana olleen opiskelijan etukäteen valitsemat kuvat lasten kommunikoinnin tukeen. Olimme valinneet esimerkiksi lapsen arkea kuvaavaan tehtävään edellä kerrotun mukaisesti Papunet-verkkopalvelusta tulostettuja kuvia, josta lapset saivat valita. Vaikka kuvia oli kymmeniä, jopa satoja, olivat ne silti meidän aikuisten valitsemia. Lapsia rohkaistiin kuitenkin kertomaan, jos ei oikeanlaista kuvaa löydy. Tällöin etsimme sopivaa kuvaa yhdessä tai piirsimme sopivan. Luonnollisesti lapsella oli käytössä myös omat välineensä kommunikoinnille kuten esimerkiksi erilaiset kommunikointitaulut, tablettiohjelmat, viittomat tai kuvat. Lasten mahdollisuutta ilmaista itseään taas tuki se, että minä hanketyöntekijänä osasin käyttää puhetta tukevia ja korvaavia

kommunikointikeinoja. Se selvästikin herätti luottamusta ja madalsi lapsen kynnystä kertoa ajatuksiaan.

Lasten tiedon tulkintaan liittyen kerroin edellisessä luvussa jokaisen lapsen kanssa tehdystä esianalyysistä eli lapsen kanssa käydystä keskustelusta siitä, mitä lapsi tarkoittaa esimerkiksi piirtämällään kuvalla tai kirjoittamallaan tekstillä. Tästä huolimatta mahdollisuus väärinymmärryksiin ja aikuislähtöiseen tulkintaan on edelleen olemassa. Erityisen mahdollista tämä oli varmasti tilanteissa, joissa käytimme kommunikointikeinona muuta kuin puhetta. Lisäksi meitä esianalyysia lapsen kanssa tekeviä aikuisia oli useampi, joten myös aikuisten keskinäinen tiedonvaihto lasten tietoa tulkitessa oli avainasemassa. Aina tälle ei ollut riittävästi aikaa, minkä olen jälkikäteen tunnistanut keskeiseksi asiaksi lasten tiedon tuotannossa. Näihin seikkoihin liittyen olen aineistoa analysoidessani tulkiten lasten tuottamaa tietoa eri tavoin, kun he ovat tarkoittaneet.

4. Osallisuus lasten ja nuorten kokemana

Tässä luvussa kerron aineistoni analyysin kautta syntyneistä tuloksista. Luvuissa 4.1 nostan esiin lähisuhteissa ja ympäristöissä ja luvussa 4.2 instituutionaalisissa suhteissa ja ympäristöissä lapsille ja nuorille tärkeiksi nousseita asioita arkisen osallisuuden toteutumisen kannalta.

4.1. Lähisuhteet ja ympäristöt

Toiseen tutustuminen ja hänelle tärkeiden asioiden tunnustaminen on myönteisen tunnistamisen viitekehyksen mukaan avain sille, että toista voi tukea ja kokea näin yhdessä myös osallisuutta. Toisin sanoen, toista voi siis tukea vasta, kun on yhdessä päästy samalle kartalle siitä, kuka toinen on ja missä hän haluaa ja tarvitsee tukea. Näin suhde voi muodostua osallisuutta vahvistavaksi. (Häkli ym. 2016).

Päiväkotilaisille merkityksellisiksi asioiksi näyttäytyivät vertaissuhteet ja läheiset. Tärkeitä olivat kaverit, vanhemmat, sisarukset, isovanhemmat ja muut läheiset. Useita mainintoja saivat myös äiti- tai isäpuolet tai ylipäänsä vanhempien ja isovanhempien uudet kumppanit mutta myös naapurit, kummit sekä päiväkodin tai harrastusten aikuiset.

”On kivaa olla kaverin kanssa.”

”On kivaa ajaa pohjoiseen. Siellä on mummi, pappa ja mamma.”

Leikkiminen itselle mieluisilla leluilla tai tietyt nimetyt leikit ja pelit, ohjatut harrastukset tai itselle mieluisat puuhut kuten askartelu tai piirtäminen sekä huolenpitoon ja hoivaan liittyvät puuhut kuten nukkuminen, ulkoilu ja syöminen, juhlapäivien viettäminen tai herkuttelu olivat lasten mainitsemia tärkeitä asioita arjessa. Sylissä oleminen, halaaminen ja silittäminen olivat tärkeitä. Tekemisen tai esimerkiksi huolenpidon yhteydessä he mainitsivat myös usein, kenen kanssa niitä tehtiin ja kokivat pienet yhteiset hetket merkityksellisiksi arjessa.

”Iskä laulaa mulle. Tuo on iskä ja tuo olen minä.”

Koti, päiväkotit, mummola, harrastuksiin liittyvät paikat, kirjasto, leikkiuistot, oma tai kavereiden pihat, kauppa, uimaranta sekä metsä ovat lasten kertomina paikkoja, jossa heidän arkensa tapahtuu. Myös esimerkiksi sairaala ja lääkäri saivat mainintoja. Samoja huomioita pienille lapsille merkittävistä asioista on noussut esiin vuosien 2018 ja 2016 Lapsibarometreissa, jossa 6-vuotiaille lapsille tärkeitä asioita olivat mm. leikkiminen, pelaaminen, kotona oleminen ja herkuttelu

(Tuukkanen 2016 ja 2018). Myös Kyrönlampi-Kylmäsen (2007) on väitöstudkimuksessa leikki, kaverit ja vanhemmat nousivat merkittäviksi asioiksi haastatelluille 5-7 -vuotiaille lapsille.

Itselle tärkeiden asioiden kuten erilaisten onnistumisten tai opittujen taitojen kautta nähdyksi tuleminen oli *päiväkotilaisille* tärkeää. Näitä itselle merkityksellisiä onnistumisia tai taitoja lapset myös mainitsivat verrattain paljon tarjoten aikuiselle tilaisuuden kysyä lisää, tutustua, antaa arvostusta ja ilmaista, että olen huomannut sinulle merkityksellisen asian.

Mä ratsastan. En uskaltanut ennen, nyt uskallan.”

”Tippuu takaverin veteen. Osaan jo sukeltaa.”

”Mä poimin omenia. Mun kotona omenapuu.”

Myös *alakoululaisilla* merkityksellisiksi ihmisiksi nousivat vertaissuhteet, vanhemmat, sukulaiset, valmentajat ja harrastusten ohjaajat. Alakoululaiset kertoivat paljon erilaisia kokemuksia lähisuhteistaan, joissa korostuivat mahdollisuudet mukana olon ja osallisuuden kokemuksiin. Näitä olivat mm. erilaiset käytännöt kotona sekä näistä käyty neuvottelut läheisten kanssa. Lapset toivat esiin kokemuksia, joissa olivat kokeneet olevansa mukana neuvottelemassa esimerkiksi kotiintuloajoista, pihalla olostai siitä, mitä perheessä syödään. Aikuisten tarttumista heidän omiin aloitteisiinsa taas estivät heidän kokemuksiansa mukaan se, että aikuinen ei kuuntele joko kiireen tai sen vuoksi, että aikuinen ajattelee olevan kyse aikuisten asioista.

”Aikuisen tulisi kuunnella, vaikka päivä olisi huono tai kiireinen.”

”Aikuisen tulisi kuunnella, kun lapsella on tärkeä asia.”

”Opettajan pitäisi kuunnella lapsia.”

Harrastukset ja vapaa-aika sekä niihin liittyvät käytännöt saivat määrällisesti eniten mainintoja *alakoululaisilta*. Mahdollisuus harrastaa itselleen mieluista harrastusta ja muut itselle mieluista puuhata olivat tärkeitä. Merkityksellisiksi asioiksi lapset nostivat harrastuksissa kavereiden tapaamisen, ryhmähengen sekä itselleen tärkeässä asiassa kehittymisen ja uuden oppimisen. Lapset kokivat tärkeiksi harrastuksista ja niiden sisällöistä neuvottelemisen niin kotona vanhempien kanssa kuin harrastuksen ohjaajan kanssa. Neuvottelua vaati lasten mielestä erityisesti tilanne, jossa lapsi haluaa joko aloittaa tai lopettaa harrastuksen tai jättää yhden harrastuskerran väliin.

”Aikuisen pitäisi kuunnella, haluaako mennä esim. jalkapalloharjoitukseen jos on vaikka jotain murheita.”

”Ohjaajalle voi kertoa ideoita ja ohjaajan tulee ottaa huomioon omat kiinnostuksen kohteet.”

”Saa ehdottaa esim. soittotunnin kappaleet, saa päättää meneekö kisoihin, turnauksiin tai mitä paikkaa pelaa.”

”Itse valita harrastus ja mitä siellä tekee: jos ei esim. halua takaperin volttaa jumpassa.”

Arjen ympäristöinä juuri erilaiset vapaa-ajanviettopaikat kuten kirjastot, kaupat, koulun pihat, nuorisotalot, ulkoliikuntapaikat sekä lapsille ja nuorille suunnatut tapahtumat nousivat asioiksi, jotka *alakoululaiset* kokivat merkityksellisiksi. *Alakoululaiset* asuivat keskisuudessa kunnassa, jossa oli useita kyliä ja etäisyydet pitkiä, mikä vaikutti vahvasti heidän mahdollisuuksiinsa viettää itselle mielekästä vapaa-aikaa. Ryhmän lapset kutsuttiin myös kuntansa sivistyslautakunnan kokoukseen ja sitä varten he valitsivat kaikista miettimistään asioistaan tärkeimmät, joihin halusivat vaikuttaa. Vapaa-ajan merkitys tuli vahvana esiin, sillä viidestä asiasta neljä koski vapaa-aikaa:

1. *Terveystenhoitaja ja koulukuraattori enemmän/useammin paikalla. Luokassa pitäisi olla ensiapuvälineitä, esim. laastarit yms.*

Miksi? Terveystenhoitajalle joutuu jonottamaan kauan. Onnettomuuksia tapahtuu silloin, kun Terkkari ei ole paikalla ☹

2. *Kokoontumispaikkoja ja enemmän aikaa*

Miksi? Ei ole oikein mitään, mitä tehdä ja liian vähän aikaa tekemiselle.

3. *Harrastuspaikkojen kunnossapito ja ohjeistus, esim. skeittipuisto*

Miksi? Välyttäisiin onnettomuuksilta ja siellä voisi olla.

4. *Kyydit, esim. elokuvateatteri, muut tapahtumat*

Miksi? Vanhemmat ei pääse viemään tapahtumiin, joihin tahtoisi.

5. *Kouluun tekemistä välitunnille.*

Miksi? Ettei nojailtaisi seiniin ja paleltaisi pihalla.

Tekemistä välitunneilla rajoitetaan liikaa, eli pitäisi olla enemmän tekemistä.

Pienluokkalaiset kokivat muiden lapsiryhmien tapaan vertaissuhteet merkityksellisiksi osaksi arkeaan. Useimmat nimesivät koko luokan tai lähes koko luokan kaverit itselleen merkittäviksi ihmisiksi. Kavereiden ja yhteisöllisyyden merkitys korostui lasten kertomuksissa ja yhteisöllisyyttä ja yhteenkuuluvuutta kuvaavissa ilmaisuissa: *”skuutataan”, ”koko luokka ollaan kavereita”* sekä *”pelataan Growta”* toistuivat monien puheissa sekä tuotoksissa. He kokivat paitsi sekä yhteisöllisyyttä ja sosiaalisia suhteita ilmentävän yhteisen tekemisen tärkeinä mutta myös juuri omanlaisen ja itselle mieluisan ohjatun harrastamisen tai ikioman puuhan: *”Koira isin luona”,*

”jääkiekko kaupungissa”, ”Uno-peli kotona”. Myös läheiset ihmiset kuten perhe, vanhemmat tai sukulaiset saivat paljon mainintoja edellisten lapsiryhmien tapaan. Lasten kokemuksina heille merkityksellisiin läheissuhteisiin lukeutuivat *pienluokkalaisilla* opettaja, koulunkäynnin ohjaaja, terapeutit, koulutaksinkuljettaja sekä valmentaja. Koti, koulu, oma piha, metsä ja luonto sekä erilaiset harrastamisen paikat kuten uimahalli olivat *pienluokkalaisille* tärkeitä arjen paikkoja.

Nuorten erityisten arjen kuvauksissa tärkeiksi läheissuhteiksi nousivat niin ikään kaverit, ystävät sekä myös tyttö- tai poikaystävät, vanhemmat, sisarukset, isovanhemmat, sukulaiset, naapurit, tuttavat, perhekodin väki ja asuntolan väki.

” Mummo oli tärkeä, mutta kuoli talvella; ukki on ukkipuoli, mutta kuitenkin ihan oikea ukki – tärkein mieshenkilö elämässä, käyn ukin luona kylässä”.

Heidän mainitsemistaan ammattilaisista ja työntekijöistä läheissuhteisiin asettuivat opettaja, ohjaaja, puhe-, toiminta- tai fysioterapeutti, taksin kuljettaja, lääkäri, valmentaja ja *”koulun terveydenhoitaja kotipaikkakunnalla, kävin hänen luonaan usein”.* Suhteen merkittävyys nuoren kokemana sekä esimerkiksi päivittäiset tai muuten tiiviit tapaamiset saivat *nuoret erityiset* asettamaan nämä ammattilaiset vahvasti osaksi heidän kokemaansa arkea.

Neuvottelut erilaisten asioiden tai tavaroiden hankinnasta tai luvasta saada liikkua yksin herättivät *nuorissa erityisissä* ristiriitaisia kokemuksia osallisuudesta. Heidän toiveenaan oli, että heidän tukenaan olevat ihmiset kuten ohjaajat sekä vanhemmat *”kuuntelisivat minun mielipiteen eri asioista” ja myös ”suojelisivat minua vaara asioilta”.* *Nuorten erityisten* mielestä heidän ja heistä huolta pitävien aikuisten näkemykset suojelun ja osallisuuden yhteydestä eivät aina kohdanneet. Tästä esimerkkinä eräs nuori kertoi, kuinka hän on pitkään pyytänyt lupaa vanhemmiltaan älypuhelimien hankkimiseen. *Nuorten* mielestä älypuhelin kuului nuoruuteen kenen tahansa nuoren kohdalla, ja vanhemmat taas näkivät älypuhelimessa liikaa vaaran paikkoja kehitysvammaiselle nuorelle. Toinen nuori taas toivoi mahdollisuutta asioida itsenäisesti kaupungilla puhelimen turvin siten, että hänelle soitettaisiin määräajoin. Säännöt eivät kuitenkaan mahdollistaneet itsenäistä kaupungilla käyntiä edes puhelinyhteydellä tuettuna. Vastaavia neuvotteluja käytiin myös *pienluokkalaisten* arjessa. Eräs pienluokalla oleva lapsi kertoi, että haluaisi joskus olla hetken yksin ja saada omaa rauhaa ja koki olevansa jo valmis hetkelliseen yksin olemiseen. Vammaisuutensa vuoksi hän tuli kuitenkin ajoittain väärin tunnistetuksi pienenä lapsena, vaikka olikin jo 12-vuotias (vrt. Kallio 2016, 89-110). Samoin väärin tunnistetuksi pienenä lapsena tuli kehitysvammainen yläkoululainen, joka taas oli jo saanut vanhemmiltaan luvan liikkua yksin paikoista toiseen, mutta

koki vanhempien jatkuvasti lähettämien ”missä olet”- tekstiviestien osoittavan epäluottamusta hänen itsenäistä liikkumistaan kohtaan.

Nuorten erityisten kertomukset yhteisestä ajanvietosta asuntolassa ja opiskelupaikassa synnytti mielikuvan vahvasta yhteisöstä, jossa sekä toiset nuoret että asuntolan ohjaajat koettiin tärkeiksi. Omalla isolla tai pienemmällä porukalla käytiin myös kaupungilla, kuntosalilla ja muissa vapaa-ajanviettopaikoissa. Nuoret miettivät myös paljon tulevaisuutta; itsenäistymistä ja perheen perustamista. Tulevaisuuspuheen lisäksi *nuoret erityiset* poikkesivat muista lapsiryhmistä siten, että heillä oman arjen kertomuksissa näkyivät edellä mainittujen asioiden lisäksi mm. uutisten, politiikan ja yhteiskunnallisten tapahtumien seuraaminen. Myös Stenvall (2018, 81) tuo esiin, että lasten kokemukset itselleen tärkeistä asioista tiivistyvät erityisesti joko arkisiin kokemuksiin (esim. harrastukset ja vapaa-aika) mutta myös maailmanlaajuisiin ongelmiin (esim. ympäristönsuojelu). Globaalit kysymykset esimerkiksi lasten asemasta kotimaasta tai maailmalla nousivat fyysisestä etäisyydestä huolimatta osaksi *nuorten erityisten* kokemusta heille merkityksellisistä asioista arjessa.

”Että maailman lapsilla olisi perustarpeet. Ruoka. Koti. Mahdollisuus tehdä mikä itselle tärkeää. Turva ja rauha. Että olisi hyvä olla perheessä. Ettei tarvitsisi surra. Nähdä nälkää. Paleltua kadulla.”

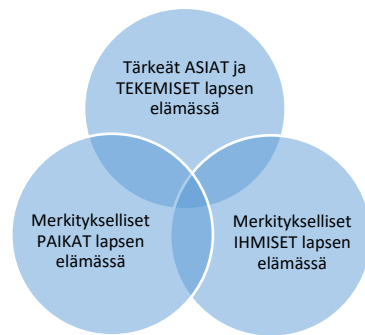
”Että lapset saisi olla lapsia. Kokea turvaa ja rakkautta. Saada hyvät eväät elämään.”

”Että ulkomaan lapset saisivat kummeja ja oikeat sängyt ja vanhemmat. Saisivat apua ulkomaiset lapset.”

”Että Ähtäri eläinpuistotyöntekijät ei mene konkurssiin.”

Globaaleiden kysymysten ja ajankohtaisten yhteiskunnallisten asioiden seuraaminen oli *nuorten erityisten* kohdalla hyvä esimerkki oletus- ja kokemustiedon ristiriitaisuudesta (Stenvall ym. 2016). Lasten ja nuorten arkea koskeville oletuksille on hyvin tyypillistä, että ne rakentuvat normeille ja käsityksille lasten ja nuorten elämästä. (emt, 50.) *Nuorten erityisten* kokemana, heidän eli kehitysvammaisten nuorten ei välttämättä ajatella olevan perillä tai kiinnostunut yhteiskunnallisista tai globaaleista kysymyksistä, vaikka ”*seuraan uutisia ja luen lehtiä*” oli eräänkin nuoren mainitsema omaan arkeen kuuluva tärkeä asia. Nämä yleistävät asenteet voivat johtaa väärin tulkintoihin ja osoittavat myönteisen tunnistamisen näkökulmaan kuuluvan jatkuvan tutustumisen tarpeelliseksi myös läheisissä ihmissuhteissa (Stenvall 2016, 54).

Olen kuvannut arkisen osallisuuden elementtejä kuviossa 2.

KUVIO 2. Arkinen osallisuus ja lapsille tärkeitä ihmisiä, paikkoja, asioita ja tekemisiä.

Läheisyydessä ja -ympäristöissä kaikille lapsiryhmille yhteistä oli osallisuuden kokemusta vahvistavien tai heikentävien tekijöiden ilmeneminen niissä ihmissuhteissa ja paikoissa sekä niiden tekemisen ja asioiden kautta, joita lapselle tai nuorella arjessaan oli ja joita lapsi itse pitää merkityksellisinä. Arkinen osallisuus ja lapsille kietoutuu lasten ja nuorten kokemana heille tärkeiden ja merkityksellisten ihmisten, paikkojen, asioiden ja tekemisten ympärille.

4.2. Institutionaaliset suhteet ja ympäristöt

Myönteinen tunnistaminen ja osallisuus voi Kallion ym. (2016) mukaan toteutua yhteiskunnallisesti määrittävissä suhteissa yksilön oikeuksien kunnioittamisena ja nähdä sekä tunnistetuksi tulemisena esimerkiksi asiakkaana sosiaalitoimistossa tai oppilaana koulussa (emt, 21).

Institutionaalista suhteista tarkastelen erityisesti *nuorten erityisten* sekä *nuorten lastensuojelulaisten* kokemuksia osallisuudesta erilaisissa yhteiskunnallisesti määrittävissä suhteissa kuten vammaispalvelussa, lastensuojelussa sekä Kelassa.

Institutionaalisissa suhteissa yhdeksi merkittäväksi asiaksi osallisuuden kokemisen kannalta nousi se, yrittikö suhteen vastapuoli (sosiaalityöntekijä, lääkäri, ohjaaja) kohdata ja lähestyä konkreettisesti ja aidosti nimenomaan lasta tai nuorta. Ohittamisen kokemuksia esiintyi monissa muodoissa, mikä tulee esiin myös jo aiemmin mainitsemassani Peltolan ja Moision (2017) tutkimuksessa. Lastensuojelun piirissä olevat nuoret kertoivat, että harmitusta ja mietintää aiheutti tiedon saaminen, koska ”ei tiedä, mitä työntekijät ja vanhemmat puhuvat”. Tämä aiheutui siitä, että työntekijät käyvät tapaamassa perhettä ja käytännössä vanhempia usein päivisin, jolloin nuori on koulussa. Nuorelle ei välttämättä kerrota kotikäynnillä puhuttuja asioita jälkikäteen sen enempää kotiväen kuin työntekijän toimesta. Myös tiedonsaaminen ja -antaminen lastensuojelun

mahdollisuuksista toimia silloin, ”*kun asiakas (vanhempi) ei sitoudu*” oli nuoren kokemuksissa jäänyt puutteelliseksi. Vanhemman tehdessä nuoren näkökulmasta yhä uudelleen samoja virheitä, olisi nuori toivonut roolia sekä tiedon saajana (”mitä nyt tehdään, mistä saan nyt apua”) mutta myös tiedon antajana ja tiedon arvioijana (”mitä meille mun mielestä nyt kuuluu”). Tulensalo (2015) on lisensoitua tutkimuksessaan tunnistanut, että lapsen asema lastensuojelun avohuollon työskentelyssä ja institutionaalisessa tiedon rakentamisessa voi olla tiedon antaja, tiedon saaja ja tiedon reflektioija. Tiedon antajana lapsi kertoo näkemyksistään asiakasprosessin aikana ja tiedon saajana hän taas on vain vastaanottavassa roolissa. Tiedon reflektoinnissa asiakasprosessin aikana saatua ja annettua tietoa myös pohditaan ja arvioidaan yhdessä lapsen kanssa. (emt, 25-28.) Tässä aineistossa niin *nuoret erityiset* kuin *nuoret lastensuojelulaiset* kokivat ohittamisia ja puutteita kaikkien näiden roolien kohdalla.

Ohittamisen kokemus syntyi nuorille myös silloin, jos kommunikointi ei toteudu lapsen tai nuoren kanssa, vaikka he olisivat fyysisesti samassa tilassa. Varsinkin *nuorten erityisten* mutta myös yleisesti muidenkin lasten ja nuorten toiveissa oli, että eri instituutioiden työntekijät kommunikoisivat suoraan heidän kanssaan.

”Joskus lääkärit vain puhuvat tietokoneelle eikä ihmiselle”

”Joskus lääkäri puhuu vain äidille, joka on mukana. Olisi kiva, kun he kuuntelisivat ja että saisi sanoa oman mielipiteen.”

Jo läheisyyden kohdalla mainittu osallisuuden ja suojelun haastava suhde tuli esiin myös instituutionaalisissa suhteissa. *Nuorten erityisten* kohdalla tämä liittyi erityisesti esimerkiksi lapsuuden kodista itsenäistymisen, rakkauden ja perheen perustamisen teemoihin. Nämä olivat heille nuorina aikuisina tärkeitä aiheita, joihin he kaipasivat työntekijöistä ja aikuisista keskustelukaveria erään nuoren kuvaamiin näkökulmiin: ”*tunteet ja mielialat sekä huonoina hetkinä, tykkäämisasioissa, rakkaudessa*”. Käytännössä nuoret siis halusivat tulla nähdyksi myös näiden asioiden kautta, mutta ajoittain kokivat olevansa vain suojeltavina ja tukea tarvitsevinä. Väärin tunnistetuksi tuleminen onkin tunnustussuhdeteorioiden ja myönteisen tunnistamisen ajattelussa sitä, että ihminen jää vaille huomioiksi tulemisen kokemusta. Oikein tunnistettuna ihminen tulee ymmärretyksi sellaisena kuin kokee olevansa. (Kallio ym. 2016, 19.)

Osallisuuden ja suojelun tematiikan lisäksi edellisessä esimerkissä tulee esiin myös myönteisen tunnistamisen keskeinen ajatus nähdä ihminen kokonaisuutena sekä vahvuuksiensa että tuen tarpeidensa kautta (Häkli 2016). Tuen tarvitseminen ei *nuorten erityisten* mielestä ollut este paitsi

mukanaololle esimerkiksi asunnon hankinnassa vaan heidän toiveensa oli olla mukana *”etsiessä sitä (asuntoa) ja olla mukana kun sitä asuntoa ja muuttoa sekä sisustusta mietitään omaan asuntoon”*. Tuen tarve ei ollut heidän kokemanaan myöskään este rakkaudesta tai perheen perustamisesta puhumiselle. Kokonaisuena nähdynsi tulemisen toive on esimerkkinä myös erään nuoren erityisen tarina hänen soittaessaan sosiaalitoimistoon:

”Kerran, kun soitin sosiaalitoimistoon, niin sanoin, että tulen aina olemaan sossun palvelujen tarpeessa. Sossu sanoi, että hyvä, niin meillä riittää töitä.”

Tarinassa nuori aikuinen olisi halunnut keskustella siitä, mitä ajatuksia hänessä heräsi erityisenä ja vammaisena olemisesta eli *”aina sossun palvelujen tarpeessa olemisesta”* mutta ei ollut saanut asiaansa vastakaikua tai tullut nähdyksi haluamansa näkökulman kautta. Tässä nimenomaisessa tarinassa kyse on toki saattanut olla aktiivisen myönteisen tunnistamisen vastakohtana pidetyn kielteistä tunnistamisen sijasta (Kallio ym. 2016 19-20) väärinymmärrys tai vahinko, mutta tarina on kuvaava *nuorten erityisten* kokeman osallisuuden kohdalla varsinkin institutionaalisissa suhteissa ja ympäristöissä. Vammaisiin nuoriin ei aina heidän kokemana oikein osattu suhtautua sen enempää nuorina kuin vammaisina.

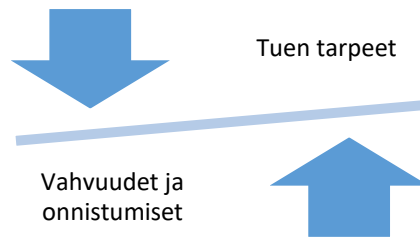
Paulsen ja Thomas (2017) ovat tutkimuksessaan lähestyneet tunnustussuhdeteorioiden ja –asenteiden kautta sijaishuollossa asuvien nuorten itsenäistymistä haastatteleamalla nuoria. Tutkimuksessa tärkeiksi nousivat oikein tunnistetuksi tulemisen ja osallisuuden kokemusten kannalta hyvät, välittämistä ja luottamusta osoittavat suhteet ammattilaisiin, mahdollisuus vaikuttaa omaan elämään ja osallistua omasta elämästä tehtäviin päätöksiin sekä kannustus ja rohkaisu. (emt, 165-169.) Hyvin samoja asioita nousi esiin myös tämän lopputyön aineistossa. Kannustaminen ja aito välittäminen ilmeni niin *nuorten erityisten* kuin *nuorten lastensuojelulaisten* aitona kiinnostuksena nuoren asioihin. Myös luottamus linkittyi usein lasten ja nuorten kokemaan osallisuuteen institutionaalisissa suhteissa ja ympäristöissä. *Nuorten erityisten* kertomassa esimerkiksi ohjaajat määrittyivät molemminpuolisen luottamuksen arvoisiksi, sillä *”niihin voi luottaa, ne huolehtivat meistä enemmän kuin kaveri”*. Myös *nuorten lastensuojelulaisten* kokemuksissa luottamus oli osallisuutta vahvistavan suhteen perusta ja sen rikkominen sai aikaan turvattomuuden tunnetta. Nuoret kokivat, että heiltä odotetaan automaattisesti luottamusta työntekijään. He miettivät, mitä esimerkiksi sosiaalityöntekijä tekee vastapainoksi. Luottamus ei voi olla nuorten mielestä vain yksipuolista.

”Jos kerrot sosiaalityöntekijälle mieltä painavan asian, pyydät, että älä kerro eteenpäin kenellekään siitä, ja silti hän on kertonut. Tulee huono fiilis ja ainut tuki ja turva katoaa, luottamusta ei enää ole.”

Luottamusta edesauttoi molempien nuorten ryhmien mukaan kannustaminen ja kuuntelu sekä toisen asemaan asettuminen ”*Voisi avata silmänsä ja katsoa tiskin toiselle puolelle (astua toisen kenkiin)*”. Nämä näkökulmat vahvistavat edelleen myönteisen tunnistamisen näkökulman mukaisen ennakkoluulottoman tutustumisen merkityksellisyyttä (Häkli ym. 2016).

Osallisuus joukkoon kuulumisen näkökulmasta tuli esiin *nuorten erityisten* kertomuksissa, kun he kertoivat kokevansa, että ”*ovat pohjasakkaa*” yhteiskunnassa. Jos tätä lähestyy aiemmin mainitsemani Kallion ja Rytinojan (2018) laajan kansalaisuuden tulkinnan näkökulmasta, kokivat nuoret omaavansa vain muodollisen kansalaisen aseman. He tiedostivat oikeutensa olla osa tätä yhteisöä nimeltä yhteiskunta, mutta käytännössä eivät kokeneet kuuluvansa joukkoon. He eivät myöskään osallistuneet virallisiin kansalaisuuden käytäntöihin esimerkiksi edustuksellisten osallisuuden rakenteiden muodossa. Muodollinen kansalaisuus asemana ja käytäntöinä ei Kallion ja Rytinojan (2018) mukaan myöskään välttämättä johda osallisuuden kokemiseen eli siihen, että kokee kuuluvansa ”meihin”. Kansalaisuuden laajemman tulkinnan kautta eli kansalaisuuden tekojen kautta tulkittuna *nuoret erityiset* taas osallistuivat aktiivisesti ja kokivat osallisuutta esimerkiksi omassa asuntolan yhteisössään. Jo aiemmin kerrotun mukaisesti kansalaisuuden tekoina voidaan nähdä esimerkiksi *nuorten erityisten* globaalien asioiden ja yhteiskunnallisten asioiden seuraaminen ja niiden kommentointi. Eräs *nuorista erityisistä* kertoi yrittäneensä kertoa mielipiteensä Kelan sekä työvoimaviranomaisten palveluista, kun hänen sinne toimittamiaan papereitaan ei ollut löytynyt mistään. ”*Vein ne seuraavaksi sinne viitenä kappaleena jokaiseen postilaatikkoon*” määrittäisi kansalaisuuden laajempaa ymmärrystä käyttäen kansalaisuuden teoksi ja osallistumiseksi sekä vaikuttamiseksi. Myös kyseinen nuori koki tällä osallistuneensa, vaikka samainen *nuori erityinen* yleisesti ajatteli olevansa ”*yhteiskunnan pohjasakkaa*”. Rytinoja ja Kallio (2018) korostavatkin, että kansalaisuuden teot ovat arkipoliittisen yhteiskunnan kannalta merkittävä näkökulma, jossa kansalaisuus ja koettu yhteiskunnallisuus ilmenevät arjessa ja eletyssä yhteiskunnassa eli siellä missä ihmiset ovat ja elämäänsä elävät. Tämä näkökulma koskettaa erityisesti heitä, joiden toimijuus on kaventunut syystä tai toisesta ja tunnistamaan myös epämuodollisia yhteiskunnallisesti merkityksellisiä toiminnan muotoja. (emt.)

Olen kuvannut institutionaalisiin suhteisiin ja ympäristöihin liittyneen osallisuuden kokemuksen keskeistä elementtiä, kokonaisena näkemistä ja sen mukaista kohtaamista kuviossa 3.

KUVIO 3. Osallisuus institutionaalisisissa suhteissa sekä kokonaisena nähyksi tuleminen

Institutionaalisisissa suhteissa ja ympäristöissä osallisuuden kokemusta vahvistavat tai heikentävät tekijät liittyivät usein siihen, tuliko lapsi tai nuori kohdatuksi kokonaisena: sekä tuen tarpeidensa että vahvuksiensa kautta. Osallisuuden kokemusta institutionaalisisissa suhteissa lisää kokonaisena nähyksi tuleminen.

5. Yhteenveto ja pohdinta: askelmerkkejä myönteisesti tunnistavaan rakenteelliseen sosiaalityöhön

Pääösluvussa kokoan ensin keskeiset huomiot lapsilta oppimastani. Sen jälkeen pohdin vielä rakenteellisen sosiaalityön paikkaa ja mahdollisuuksia lasten arkisen osallisuuden vahvistamisessa.

5.1. Tulosten koonti ja johtopäätökset

Lähtökohtanani osallisuudelle tässä lopputyössä on ollut sosiaalipedagoginen ymmärrys osallisuudesta, minkä mukaan osallisuus toteutuu ihmisen ja yhteisön suhteessa silloin, kun ihminen on osa yhteisöä, toimii osana yhteisöä ja kokee olevansa osa yhteisöä (Nivala & Ryyänen 2013, 26-35; 2019, 138-143) sekä ajatus arkisesta osallisuudesta, jolloin osallisuuden kokemuksen kannalta merkittäviä ovat arkiset tilanteet, yhteisöt ja kokemukset (Stenvall 2018, 151). Tässä lopputyössä olen oppinut lapsilta ja nuorilta osallisuudesta sekä siitä, miten osallisuutta voi vahvistaa lasten arjessa ja elämässä sellaisena, kun he arkensa ja elämänsä näkevät.

Viitekehystenäni on ollut myönteinen tunnistaminen sekä lapsia ja nuoria kohdatessani että aineiston analyysissä. Näkökulma korostaa mahdollisimman oletusvapaata tutustumista lapseen ja nuoreen sekä hänen tapaansa kertoa itselleen tärkeistä asioista ja näiden asioiden tunnistamista ja oivaltamista yhdessä lapsen tai nuoren kanssa. Näin toimiminen on myönteisen tunnistamisen viitekehysten mukaan avain sille, että lasta voi tukea ja samalla vahvistaa yhdessä yhteistä osallisuuden kokemusta. Myös itsearvostus vahvistuu, kun tulee nähdyksi sellaisena, kun kokee olevansa. (Häkli ym. 2016.)

Kehittämishankkeessa oli mukana vammaispalveluiden ja muun erityisen tuen tarpeessa, ehkäisevän työn, lastensuojelun sekä päivähoiton piirissä olevia lapsia ja nuoria. Aineiston analyysissäni olen tarkastellut lasten ja nuorten ajatuksia osallisuudesta lähisuhteissa ja -ympäristöissä sekä institutionaalisissa suhteissa ja -ympäristöissä. Lähisuhteiksi määrittyivät lasten jokapäiväisen elämän suhteet merkityksellisiksi koettuihin ihmisiin riippumatta siitä, olivatko nämä ihmiset sukulaisia, läheisiä vai lasten elämässä olevia ammattilaisia kuten ohjaajia tai opettajia. Institutionaaliksi suhteiksi ja -ympäristöiksi taas määrittyivät ne kohdat, jossa lapset ja nuoret toivat esiin ja painottivat kokemuksiaan nimenomaan instituutionaalista rooleista käsin, esimerkiksi vammaisina nuorina tai lastensuojelun asiakkaana olevina.

Tiivistäen voidaan sanoa, että lasten ja nuorten ajatuksissa ja kokemuksissa osallisuuteen yhdistyivät huolenpito ja suojeleminen, vastavuoroinen ja omaa ilmaisua sekä mukana oloa tukeva kommunikointi ja kohtaaminen, luottamus, mahdollisuus saada tietoa ja antaa tietoa, mahdollisuus tulla nähdyksi kokonaisuutena sekä olla mukana itselle tärkeissä asioissa. Kaikissa ryhmissä lapset ja

nuoret kokivat tärkeiksi asioiksi läheiset, kaverit sekä yhteisen tekemisen ja yhdessäolon heidän kanssaan. Läheiset koostuivat niin perheenjäsenistä ja sukulaisista kuin vaikkapa opettajista, ohjaajista ja valmentajista. Läheisistä ja kavereista muodostuvissa yhteisöissä tärkeää oli, että yhteisö pitää huolta, auttaa ja tukee. On tärkeää saada luottaa siihen, että on yhteisössä, josta saa apua ja huolenpitoa, kun sitä kokee tarvitsevansa. Tämä voi olla vaikkapa konkreettista lohdutusta, kun satuttaa itsensä tai keskustelua nuoren tulevaisuudesta. Kun voi luottaa yhteisöönsä ja sen apuun, kokee olevansa myös osallinen. Avun saamisen lisäksi lapset ja nuoret kokivat tärkeinä, että aikuinen huomaa esimerkiksi pienemmän lapsen uuden taidon tai nuoren itsenäistymisen askelia arjessa. Tärkeää oli siis tulla tuen ja avun tarpeiden lisäksi huomatuksi myös onnistumisten ja vahvuuksien kautta. Tämä vahvistaa myönteisen tunnistamisen mukaista periaatetta tulla nähdyksi kokonaisuena (Häkli ym. 2016) ollen yksi keskeisistä osallisuutta vahvistavista tekijöistä.

Lasten ja nuorten kertomuksissa keskeiseksi muodostui myös kokemus siitä, kuunneltiin heitä. Lasten ja nuorten ajatukseen kuuntelemisesta tiivistyy monta osallisuuden kokemuksen kannalta merkittävää näkökulmaa. Ensinnäkin kaikissa lasten ja nuorten ryhmissä esiin toive siitä, että aikuinen kohtaa nimenomaan lapsen ja nuoren ja oikeasti pysähtyy kuuntelemaan: ei keskeytä, laittaa puhelimen pois ja kuuntelee lapsen tai nuoren asian loppuun. Lapsilla ja nuorilla oli kokemuksia sivuuttamisesta niin kotoa, koulusta, harrastuspiireistä kuin palveluista. Osallisuuden kokemuksen kannalta merkittävää oli, että kohtaamiset olivat vastavuoroisia ja että niissä etsittiin niitä kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen keinoja, jotka ovat lapselle tai nuorelle ominaisia ja tukivat hänen omaa ilmaisuaan. Tämän lisäksi vastavuoroisessa kohtaamisessa ja kuuntelemisessä merkittävää oli myös se, annettiin lapselle ja nuorelle mahdollisuus saada sekä antaa tietoa. Erityisesti institutionaalisissa suhteissa esimerkiksi nuoret toivoivat, että heidän tietoaan ja näkemyksiään kysyttäisiin ja kuunneltaisiin useammin. Samaa toivottiin myös lähisuhteissa liittyen esimerkiksi keskusteluun lasten vapaa-ajasta ja harrastuksista. Kansalaisuuden rooleista käsin tarkasteltuna verrattain usein heidän näkemyksiään kuunneltiin responsiivisesti asiakaskansalaisen roolista käsin ja he toivoivat useammin näkemyksellisen kansalaisen roolia. Tämä korostaa kohtaamisten aikuislähtöisyyttä. Osallisuuden kokemusta vahvistaisi niin lasten kuin nuorten kokemana, että saa sanoa oman näkemyksensä ja että näitä tilaisuuksia omien näkemysten sanomiseen aktiivisesti etsitään. Tämä vahvistaa lasten ja nuorten kokemana mahdollisuutta osallistua ja olla mukana niin yhteisöissä kuin vaikkapa yksittäisissä kohtaamisissa.

Lapset ja nuoret eivät olleet tässä hankkeessa yhtenäinen ryhmä. He eivät olleet sitä myöskään omien erityisryhmiensä sisällä. Niinpä heitä kiinnostava teemat ja asiat vaihtelivat yksilöllisesti. Myös Stenvallin (2018, myös 2020) keskeinen ajatus lasten osallisuudesta on, että lapsia

kiinnostavia asioita on paljon ja ”jokaisella lapsella on elämässään sellaisia asioita, jotka hän kokee merkityksellisinä. Näiden tunnistaminen on avain löytää myös asioita, joissa yksilön osallisuutta ja toimijuutta voidaan vahvistaa järjestetyissä rakenteissa tai sen ulkopuolella”. (emt, 9 ja 25.) Tulisi siis lähtökohtaisesti ajatella, että ei ole mustavalkoista jakoa lasten ja aikuisen asioihin. Lisäksi tärkeää on myös välttää tiettyihin lapsiryhmiin kohdistuvia ennakkokäsityksiä. (Stenvall 2020, 23.) Nämä tulivat esiin tässäkin hankkeessa. Esimerkiksi vammaisten nuorten kiinnostus ajankohtaisten uutisten ja yhteiskunnallisten asioiden seuraamiseen sekä halu vaikuttaa palvelukäyttöihin saattaa olla vastoin useimpien ennakkokäsityksiä. Lapsiin ja nuoriin tutustuminen ja heille merkityksellisten asioiden huomaaminen yhdessä heidän kanssaan, on otettava ensisijaiseksi lähtökohdaksi lasten ja nuorten arkisen osallisuuden vahvistamisessa, jotta tiedämme, missä he ylipäänsä haluavat olla osallisia ja vältymme aikuislähtöisiltä oletuksilta.

5.2. Rakenteellisen sosiaalityön ja lasten arjen osallisuus

Lopputyössäni halusin nähdä lasten arkisen osallisuuden ja erilaiset avoimet osallisuuden kanavat ja tilat tarpeellisena edustuksellisen osallisuuden rinnalla (esim. Stenvall 2018, Kiili 2016 ja 2014). Tarkoitukseni ei ole ollut arvostella tai väheksyä esimerkiksi edustuksellisia osallisuuden muotoja vaan tuoda niiden rinnalle jotakin muuta, mikä voisi koskettaa yhdenvertaisemmin erilaisia lapsia erilaisissa elämäntilanteissa ja -tilanteissa. Lapset eivät ole yhtenäinen ryhmä ja siksi erilaisia osallisuuden muotoja ja tapoja tarvitaan. Kallion ym. (2020 tulossa) mukaan lasten osallisuuden vahvistamisen kannalta suomalainen yhteiskunta on rakentunut niin, että arjen yhteisöissä on olemassa hyvät puitteet lasten tavoittamiselle ja myönteiselle tunnistamiselle. Lähes kaikki lapset ovat varhaiskasvatuksessa, koulussa ja vähintäänkin jonkinlaisten palveluiden piirissä, minkä myötä lasten osallisuutta on mahdollista tarkastella niin, että se koskettaa kaikkia lapsia eikä pelkästään erikseen järjestettävänä toimintana. Samalla on myös mahdollista huomioida sekä lasten yksilölliset erot sekä yhteisölliset siteet. Voidaan siis sanoa, että lasten osallisuuden tulisi tapahtua siellä, missä lapsetkin ovat. Tämä olisi mahdollista myönteisen tunnistamisen näkökulman omaksumisella, jossa on kyse ideologisesta, käytännöllisestä ja ammatillisesta painopisteen muutoksesta lapsia voimaannuttavaan ja yhteisöjä sitouttavaan tapaan vahvistaa lasten osallisuutta, lisätä hyvinvointia ja ehkäistä syrjäytymistä. Sen kehittäjät haastavat ajattelemaan, vapauttaako tämä tapa tukea lapsia ja nuoria siellä, missä he ovat, myös pitkällä aikavälillä varhaisen puuttumisen resursseja myös instituutioiden perustoimintaan. (Kallio ym. 2016, 9-30, Kallio ym. 2020.) Rakenteellisen sosiaalityön näkökulmasta tämä on tärkeä kysymys monestakin näkökulmasta. Päättäjiä saattaisi esimerkiksi kiinnostaa, että tämänkaltaisen ymmärrys osallisuudesta ei vaadi välttämättä

toteutuakseen suuria taloudellisia panostuksia vaan enemmänkin asenteellisia muutoksia, jotka tulisi ulottaa arjen käytännön työn tason lisäksi myös strategioihin ja poliittisiin ohjelmiin. Lasten ja nuorten sekä yleensäkin kansalaisten mukanaolon kannalta arkinen osallisuus voisi olla vaihtoehto erillisille osallistamisen hankkeille. Rakenteellisen sosiaalityön ihmiskuva on yhteisöllinen, refleктоiva ja toiminnallinen (Matthies ja Närhi 2014) ja osuu näin oivallisesti yhteen niin myönteisen tunnistamisen ajattelutavan kuin näkemyksiä ja kokemuksia omaavan näkemyksellisen kansalaisen (Häkli ym. 2016, Bäcklund ym. 2014) kanssa. Arkisen osallisuuden lähtökohtana tulisi olla ajatus ja asenne näkemyksellisistä lapsista ja nuorista, joiden ajatuksia ja kokemuksia emme voi etukäteen tai kysymättä tietää. Tämä tarkoittaisi ja vaatisi aitoa halua purkaa lasten ja aikuisten välisiä valta-asetelmia ja aikuislähtöisiä käytänteitä ja keinoja vahvistaa yhdessä elämisen politiikan muotoja lasten ja aikuisten arjessa. Rakenteellisen sosiaalityön tulisikin tarkoittaa käytäntöjen organisoimista yhteisöllisempään ja kansalaiskeskeisempään suuntaan sekä mielekkäiden osallistumisen muotojen kehittämistä eli arkisen elämän politisoimista siten, että erilaiset ihmiset voisivat olla nykyistä monipuolisemmin mukana yhteiskunnallisessa päätöksenteossa (Ranta-Tyrkkö 2016, 190).

Lasten oikeus osallisuuteen perustuu niin lapsen oikeuksien sopimukseen kuin kansalliseen lainsäädäntöön. Tämä pitää sisällään myös lasten kuulemisen ja kohtaamisen arjessa eli siellä, missä lapset ja nuoret luonnostaan ovat (Hakalehto-Wainio 2013). On monia tapoja, joilla lapsia voi kuulla ja kohdata niin arjen yhteisöissä, palveluissa, omassa asiakkuusprosessissaan tai päätöksenteossa. Lasten toiveet mukanaolosta ja osallisuudesta samoin kuin heidän kykynsä ovat erilaisia, joten tämä on huomioitava myös osallisuuden paikkoja mietittäessä (Tuukkanen 2014). Tässä lopputyössä on esitelty yksi tapa, jolla erilaiset lapset ja lapsiryhmät voidaan ottaa mukaan kehittämään, ideoimaan, arvioimaan ja vaikuttamaan. Lopputyöni osoittaa, että kaikkia lapsia ja nuoria voi kuulla. Haavoittavassa asemassa olevien lasten ja nuorten, kuten vammaisten tai pienten lasten, osallisuus vaatii edelleen työtä. Lapsen oikeus olla osallinen ei toteudu yhdenvertaisesti ja voi jäädä toteutumatta kokonaan, jos lapselta edellytetään siihen tiettyjä taitoja tai kehitystasetta. (Mettinen 2018.) Näen rakenteellisen sosiaalityön yhtenä tärkeänä tehtävänä sen varmistamisen, että osallisuuden käytänteet ja tavat eivät ole ennalta määriteltyjä siten, että ne sulkevat jo lähtökohtaisesti ulos jonkun lapsiryhmän tai lapsen. Olisikin tärkeää ajatella, että lapsella on oikeus kertoa näkemyksistään ilman, että lapsen tarvitsee ensin osoittaa kykenevänsä siihen (YK:n lapsen oikeuksien komitea 2009, 8).

Yhdenvertaisen, erilaisia lapsia ja lapsiryhmiä huomioivan osallisuuden toteuttamisen lisäksi keskeisenä kysymyksenä niin yhteisöissä kuin yhteiskunnassa on, osaammeko hyödyntää lapsilta ja nuorilta saamaamme tietoa (Stenvall 2020). Lasten tieto itsessään ei ole sen arvokkaampaa kuin kenenkään muunkaan tieto, vaan sen tulisi asettua aikuisten tuottaman tutkimus-, asiantuntija- ja kokemustiedon rinnalle hyödynnettäväksi niin lasten arjen yhteisöissä ja palveluissa kuin kuntien ja valtionhallinnon päätöksenteossa. Tässäkin hankkeessa haasteeksi muodostui kysymys siitä, kerätylle lasten tiedolle tehdään. Sain hanketyöntekijänä paljon positiivista palautetta ja kehuja erilaisten lasten kuulemisesta niin osatoteutushankkeen tilaajalta kuin yhteistyökumppaneiltakin. Sen sijaan sen miettimiseen, mitä lasten tiedolle tehdään, oli haastavampaa löytää aikaa tai kumppaneita. Tämä muistuttaa sen merkityksestä, kuinka tärkeää on suunnitella ja miettiä etukäteen, mitä tarkoitusta varten lapsia lopulta kuullaan ja tietoa kerätään (Stenvall 2020). Lapsille on myös itselleen tärkeää nähdä tai kokea, että heidän mukanaolollaan on ollut merkitystä. Lapset voivat myös olla mukana viemässä ajatuksiaan eteenpäin, kuten tässäkin hankkeessa tapahtui. Toisaalta jo mukanaolo ja kuulluksi tuleminen voi olla yksilöllisenä kokemuksena merkityksellistä lapselle (Karlsson 2010, 134). Stenvall (2018) kiinnittää tutkimuksessaan huomiota lasten tapaan kertoa itselleen tärkeistä asioista. Jo kertomisessa oli hänen mukaansa jotakin lapsille merkityksellistä. Tämä ei välttämättä liittynyt suoraan tärkeiksi koettuihin asioihin vaan niiden myötä syntyneisiin kokemuksiin siitä, että itselle tärkeitä asioita arvostetaan muiden silmissä. (emt, 81.) Sama havainto oli käsinkosketeltavaa omassa tässä hankkeessa erityisesti vammaisten lasten ja nuorten kohdalla. Lapsi tuli myös nähdyksi muille siten, kun halusi ja koki olevansa. Itselle tärkeiden asioiden kertominen sai aikaan myös vertaiskokemuksia muiden kanssa.

Kaiken kaikkiaan rakenteellisen sosiaalityön paikka lasten osallisuuden vahvistamisessa voisi siis olla mullalylaisittain ja myönteisen tunnistamisen hengessä vaikuttaa yhtä aikaa asenteisiin, instituutioiden ja arjen yhteisöjen käytäntöihin ja sosiaalisiin suhteisiin. Näen aktiivisen ja tietoisien asenteellisen työn, erilaisten osallisuuden paikkojen, menetelmien ja tapojen etsimisen sekä erilaisten lasten tiedon hyödyntämisen tapojen etsimisen eri hallinnonalat ylittävänä rakenteellisena muutostyönä. Yhdenvertainen, kaikkia lapsia ja -ryhmiä koskettava osallisuus ei toteudu pelkästään yhdellä lähestymis- tai toteuttamistavalla eikä yhden ammattikunnan tai hallinnonalan työnä.

LÄHTEET

Alatalo, Marjo (2018) Suhdeperustaisen tiedonmuodostuksen jännitteet lastensuojelun avoimuuden sosiaalisuudessa. Lisensiaatintutkimus. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.

Noudettu osoitteesta

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/58491/URN%3ANBN%3Afi%3Aju-201806123136.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Alhanen Kai (2016) Dialogi demokratiassa. Gaudeamus.

Bäcklund Piia, Kallio Kirsi Pauliina & Häkli Jouni (2014) Residents, customers or citizens?

Tracing the idea of youthful participation in the context of administrative reforms in Finnish public administration, *Planning Theory & Practice*, 15:3, 311-327, DOI: [10.1080/14649357.2014.929726](https://doi.org/10.1080/14649357.2014.929726)

Hakalehto-Wainio Suvianna (2013) Lasten oikeuksien sopimus lasten ihmisoikeuksien perustana.

Teoksessa Timo Koivurova ja Elina Pirjantanniemi (toim.) Ihmisoikeuksien käsikirja. Tietosanoma. Helsinki.

Helavirta Susanna (2011) Lapset hyvinvointitiedon tuottajina. Tampere: Tampere University Press, *Acta Universitatis Tamperensis* 1669.

Häkli, Jouni & Kallio, Kirsi Pauliina & Korkiamäki, Riikka (2016) Myönteinen tunnistaminen – näkökulma hyvinvoinnin ja edistämiseen ja syrjäytymisen ehkäisemiseen. Teoksessa Jouni Häkli, Kirsi Pauliina Kallio & Riikka Korkiamäki (toim.) Myönteinen tunnistaminen.

Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 171.

Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 33/2017.

Kallio, Kirsi Pauliina & Kalliomeri, Reetta & Mettinen, Katja & Stenvall Elina (2020 tulossa) Myönteisesti tunnistava varhaiskasvatus. Teoksessa Elina Kataja (toim.). Satakielen siivin. Hämeenlinnan kaupunki.

Kallio, Kirsi Pauliina (2016). Ylisukupolvinen tunnistaminen lasten ja nuorten arkiympäristöissä. Teoksessa Jouni Häkli & Kirsi Pauliina Kallio & Riikka Korkiamäki (toim.) Myönteinen tunnistaminen. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 171.

Kallio, Kirsi Pauliina & Korkiamäki, Riikka & Häkli, Jouni (2016) Myönteinen tunnistaminen – näkökulma hyvinvoinnin edistämiseen ja syrjäytymisen ehkäisemiseen. Teoksessa Jouni Häkli &

- Kirsi Pauliina Kallio & Riikka Korkiamäki (toim.) Myönteinen tunnistaminen. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 171.
- Kallio, Kirsi Pauliina & Häkli, Jouni & Bäcklund, Pia (2015) Lived citizenship as the locus of political agency in participatory policy. *Citizenship Studies* 19:1. 101-119.
- Kallio, Kirsi Pauliina & Bäcklund, Pia (2012) Oletettu alueellisuus, kuviteltu osallisuus – Tilalliset sidokset julkishallinnon lapsi- ja nuorisopoliittisessa retoriikassa. *Terra* 124:4. 245-258.
- Karlsson, Liisa (2014) Sadutus – avain osallisuuden toimintakulttuuriin. PS-Kustannus. Juva.
- Karlsson, Liisa (2012) Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla. Teoksessa Liisa Karlsson & Reeli Karimäki (toim.) Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 57.
- Karlsson, Liisa (2010) Lapsinäkökulmainen tutkimus ja aineiston tuottaminen. Teoksessa Kirsi Pauliina Kallio & Aino Ritala-Koskinen & Niina Rutanen (toim.) Missä lapsuutta tehdään? Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 105.
- Kiili, Johanna (2016) Muistiossa: Lapsen oikeus tulla kuulluksi – pyöreän pöydän keskustelu lasten osallisuudesta. Noudettu osoitteesta http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2016/11/Pyorean_poydan_keskustelu_lasten_osallisuudesta_31.10.2016_MUISTIO.pdf
- Kiili, Johanna (2014): Children's public participation, middle-class families and emotions. *Children & Society*, 30 (1), 25–35.
- Kohonen, Iina & Kuula-Luumi, Arja & Spoof Sanna-Kaisa (2019) Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019.
- Kyrönlampi-Kyllönen, Taina (2007) Arki lapsen kokemana – Eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Kääriäinen, Aino & Palsanen, Kati (2015) Asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoiminnallisen työskentelyn merkitykset ja seuraukset. *Janus* 23(2), 190-205.
- Lapsiasiavaltuutettu (2016) Lapsibarometri 2016. Luottamus 6-vuotiaiden lasten kokemana. Teoksessa Terhi Tuukkanen (toim.) Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2016:2.

Lapsiasiavaltuutettu (2018) Lapsibarometri 2018. Lasten kokemustiedon keräämisen metodologisia kysymyksiä. Teoksessa Terhi Tuukkanen (toim.) Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2018:4.

Lapsiasiavaltuutettu (2018) Lapsiasianvaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2018:1.

Lehto-Lundén, Tiina (2020) Lapsi tukiperheessä. Eksistentiaalis-fenomenologinen tutkimus lasten kokemuksista. Helsinki: Heikki Waris -instituutin tutkimuksia 3/2020.

Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati (2014) Ekososiaalinen lähestymistapa rakenteellisen sosiaalityön viitekehyksenä. Teoksessa Pohjola, Seppänen & Laitinen (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. Unipress, 87-116.

Mettinen, Katja (2018) ”Mahdollisuus tehdä mikä itselle tärkeää” Lasten ja nuorten osallisuuden kehittämiskokonaisuuden loppuraportti. Keski-Suomen lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. Noudettu osoitteesta http://www.ks2021.fi/wp-content/uploads/2018/12/pelastakaa_lapset_KSLAPE_Loppuraportti_Final.pdf

Muurinen, Hedi & Lovio, Iikka. (2015) Kokeileminen sosiaalipalveluiden kehittämisen menetelmänä ja strategiana. Janus Sosiaalipolitiikan Ja Sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti, 23(2). Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/janus/article/view/51253>

Nivala, Elina & Ryytänen, Sanna (2013) Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja, vuosikirja 2013, vol. 14.

Nivala, Elina ja Ryytänen, Sanna (2019) Sosiaalipedagogiikka. Kohti inhimillisempää yhteiskuntaa. Gaudeamus.

Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena (2015) Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti, 22(3). Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/janus/article/view/51212>

Oikeusministeriö (2020) ”Kuullaan, mutta ei kuunnella”. Lasten osallistumisoikeudet Suomessa. Arviointiraportti. OM julkaisuja 2020:10.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2011) Lasten ja nuorten osallistuminen päätöksentekoon Suomessa. Euroopan neuvoston politiikkatutkinta. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:27.

Olli, Johanna (2019) Pienten ja muuten kuin sanoilla kommunikoivien lasten oma suostumus eli hyväksyntä havainnointi- tai videointitutkimukseen osallistumiseen. Teoksessa Kaisa Vehkalahti ja

Niina Rutanen (toim.): Tutkimuseettisistä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka II, 105–121. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 201.

Olli, Johanna (2014) Tulla kuulluksi omana itsenään – vammaisten lasten ja nuorten toimijuuden tukeminen. Teoksessa Mika Gissler & Marjatta Kekkonen & Päivi Känkänen & Päivi Muranen & Matilda Wrede-Jäntti (toim.) Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot –vuosikirja 2014. THL.

Palsanen, Kati (2013) Yhteistutkiminen. Opas sosiaalityöhön, versio 2.0. Soccan työpapereita 2013:3.

Paulsen, Veronica & Thomas, Nigel (2017) The transition to adulthood from care as a struggle for recognition. *Child & Family Social Work*. 2018; 23:163-170.

Peltola, Marja ja Moisio, Jenni (2017) Ääniä ja äänettömyyttä palvelukentillä. Katsaus lasten ja nuorten palvelukokemuksia koskevaan tietoon. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 190.

Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja Seppänen & Marjaana (toim.) (2014) Rakenteellinen sosiaalityö, Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. Unipress.

Pohjola, Anneli (2011) Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa Anneli Pohjola & Riitta Särkelä (toim.) Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.

Pulkkinen, Lea, toim. (2018) Kohti yhteistä lapsikäsitystä. THL työpaperi 12/2018.

Puurunen, Piia (2016) Yhteistyön juurilla – setlementtiliike ja Jane Addams. Teoksessa Irene Roivainen & Satu Ranta-Tyrkkö (toim.) Yhteisöt ja yhteisösosiaalityön lähtökohdat. Tallinna: United Press Global.

Siisiäinen, Martti (2015). Osallisuus ja osallistuminen. Suuntaaja 3/2015.

Ranta-Tyrkkö, Satu (2016) Optimistista, radikaalia ja yhteisöllistä sosiaalityötä! Teoksessa Irene Roivainen & Satu Ranta-Tyrkkö (toim.) Yhteisöt ja yhteisösosiaalityön lähtökohdat. Tallinna: United Press Global.

Rinne, Antti (2019) Pääministeri Antti Rinteen hallituksen ohjelma 6.6.2019. Osallistava ja osaava Suomi 2019. Sosiaalisesti, ekologisesti ja taloudellisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:23. Noudettu 12.9.2020 osoitteesta

http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161662/Osallistava_ja_osaava_Suomi_2019_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Roos Piia (2015) Lasten kerrontaa päiväkotiarjesta. Tampere: Acta University Press, Acta Universitatis Tamperensis 2015.

Rytinoja, Anni ja Kallio, Kirsi Pauliina (2018) Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja nuorten kansalaisuudesta politiikkakyselyjen valossa. Sosiologia 1/2018.

Stenvall, Elina (2020) Osallisuutta ja osallistumista osa 1: osallisuuden lähtökohdat kansallisessa lapsistrategiassa. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistioita 2020:27.

Stenvall, Elina (2018) Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus: Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja poliittisuus arjen käytäntöinä. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis; 2407, Tampere University Press.

Stenvall, Elina & Korkiamäki, Riikka & Kallio, Kirsi Pauliina (2016) Arjen moninaisuuden tavoittaminen tutustumisen kautta. Teoksessa Jouni Häkli & Kirsi Pauliina Kallio & Riikka Korkiamäki (toim.) Myönteinen tunnistaminen. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 171.

Thomas, Nigel (2007) Towards a theory of children's participation. International journal of children's rights 15:2. 199-218.

Toikko, Timo & Rantanen, Teemu (2009). Tutkimuksellinen kehittämistoiminta : näkökulmia kehittämissuunnitelmaan, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. Tampere: Tampere University Press.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus. Tammi.

Tuukkanen, Terhi (2014) A Framework for Children's Participation in Online Environments. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Tulensalo, Hanna (2015) Lapsen tiedollinen toimijuus lastensuojelun sosiaalityössä. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatin tutkimus. Tampereen yliopisto.

YK:n lapsen oikeuksien komitea (2009) Yleiskommentti nro 12: Lapsen oikeus tulla kuulluksi. Haettu 12.9.2020 osoitteesta http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_C_GC_12_julkaisu.pdf